

Україна:

події,
факти,
коментарі

2011 № 15

Засновник Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** О. Онищенко, академік НАН України. **Редакційна колегія** В. Горовий, заступник головного редактора, Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації, Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz@pochta.ru, www.nbu.gov.ua/siaz.html. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08. 2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

2011 № 15

ЗМІСТ

Коротко про головне

**Починаються україно-американські військові навчання
«Репід Трайдент – 2011»**

Аналітика

Ю. Половинчак, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

Головування Польщі в Раді ЄС: українські перспективи

Ю. Яснова, влас. кор.

Пенсійна реформа: перший крок

Т. Гранчак, канд. іст. наук, заввідділу НБУВ

**Перспективи українського авіапрома
в контексте українсько-російського співробітництва**

В. Бондаренко, мол. наук. співроб.

Торгові війни трьох проти одного

Ю. Якименко, мол. наук. співроб.

**Українсько-білоруські відносини в контексте інтеграційних
процесів в рамках Таможенного союзу Росії, Білорусі та Казахстану**

Україна incognita

Н. Половинчак, влас. кор.

Українська пам'ятка світового значення

Актуальна прес-конференція

С. Горова, влас. кор. СІАЗ НБУВ

Нові адвокати Ю. Тимошенко формулюють нові вимоги до суду

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань
Інноваційні розробки та технології
Питання екології та уникнення техногенних катастроф
Освіта та кадрове забезпечення в Україні
Наука і влада

Проблеми інформатизації

В. Удовик,

директор Фонду президентів України НБУВ, канд. іст. наук

Інститут президентства в Україні: джерела дослідження

Коротко про головне

Починаються україно-американські військові навчання «Репід Трайдент – 2011»

На Яворівському полігоні (Львівська обл.) починаються військові навчання Rapid Trident-2011, повідомляє прес-служба Міністерства оборони України.

Сокерівником навчань з української сторони є перший заступник командира 8-го армійського корпусу Сухопутних військ Збройних Сил України генерал-майор В. Назаркин. З американської – координатор проектів міжнародної співпраці Командування ВС США в Європі К. Вовк.

Україно-американські тактичні навчання із залученням військ «Репід Трайдент – 2011» проходять в рамках програми міжнародної військової співпраці «Партнерство заради миру», в якій наша держава бере участь з лютого 1994 року.

Для участі в «Репід Трайдент – 2011» в Міжнародний центр миротворчості й безпеки прибули військовослужбовці 13 країн Європи і Північної Америки, що входять до Північноатлантичного альянсу, або є країнами-партнерами програми «Партнерство заради миру».

Всього в нинішніх навчаннях візьмуть участь більше 1300 військових з України, США, Великобританії, Канади, Республіки Білорусь, Естонії, Грузії, Латвії, Литви, Молдови, Польщі, Сербії і Словенії. Також, в проведенні навчань візьмуть участь п'ять військових фахівців командування НАТО.

Під час польової фази навчань, окрім симуляції миротворчої операції, відбуватиметься спільне повітряне десантування з чотирьох транспортних літаків: трьох класу С-130 «Геркулес» ВС США і одного Іл-76 Повітряних Сил ВС України. Останній раз в історії вітчизняних Збройних Сил подібний захід проходив в рамках навчань «Щит миру» в 2000 році. Цього року над Яворівським полігоном одночасно десантуватимуться близько 400 парашутистів з трьох армій світу – України, США і Канади.

Планується проведення інструкторами країн-учасниць занять з миротворчої тематики з метою обміну передовим досвідом.

Учасники навчань працюватимуть на устаткуванні MILES, яке дозволяє проводити двосторонню симуляцію вогневого контакту і наближає учбовий процес до бойової обстановки.

Всі заходи, що проводяться, оцінюватимуться по готовності до виконання функціональних обов'язків, бойових, спеціальних та інших задач у складі багатонаціональних сил під керівництвом НАТО, ЄС, ООН.

Завершаться навчання 6 серпня 2011 року (*Флом2017* (<http://flot2017.com>)). – 2011. – 25.07).

Аналітика

Ю. Половинчак, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

Головування Польщі в Раді ЄС: українські перспективи

Польща, яка по праву вважається одним з найактивніших у Європі лобістів євроінтеграції України, у липні розпочала головування в Раді Євросоюзу.

Презентуючи в Києві програму європейського розвитку на наступні півроку, посол Республіки Польща в Україні Г. Літвін серед основних пріоритетів європолітики Польщі назвав інтеграцію, безпеку та переваги відкритості. За словами посла, головуючи в Раді ЄС, Польща прагне зосередитися на трьох основних пріоритетах: «Європейська інтеграція як джерело зростання», «Безпечна Європа» та «Європа, що користується перевагами відкритості».

Посол говорив і про деякі заходи, що відбудуться під час головування Польщі. Серед іншого, він відзначив важливість Першого ділового форуму Східного партнерства в Сопоті 28–30 вересня, на якому в Польщі сподіваються побачити багатьох представників українського бізнесу.

Серед економічних пріоритетів Польща виділяє прийняття спільного бюджету Європи – ідеться про створення довгострокового фінансового плану розвитку до 2020 р.

Проблеми безпеки акцентуватимуться на декількох елементах, одним з найважливіших обіцяє стати посилення зовнішньої енергетичної безпеки ЄС. По-перше, з боку представників російського «Газпрому» вже звучали заяви про те, що газ до Європи продаватиметься за ціною 500 дол. за 1 тис. куб. м, тож перед Польщею як представником ЄС стоятиме завдання проведення переговорів щодо цін на газ. По-друге, у Північній Африці досі неспокійно, і можливі перебої чи зменшення обсягів поставок енергоносіїв з цього регіону також необхідно враховувати.

Тим більше, що Катар, Іран та Росія, які, за даними ООН, мають понад 53 % світових запасів газу, поки не поспішають знижувати ціни на короткострокові газові контракти. До всього ж наразі експерти розглядають можливість, що цінові протистояння можуть, нарешті, підштовхнути основних гравців газового ринку створити власний картель за прикладом ОПЕК. Тож головування Польщі в Раді ЄС цілком може пройти під знаком забезпечення енергетичної стабільності.

Іншим аспектом стане заявлене Польщею посилення продовольчої безпеки в Євросоюзі – експерти пов'язують актуалізацію цього питання з

останніми овочевими скандалами навколо отруень у країнах ЄС. Можливе запровадження з ініціативи Варшави додаткових перевірок якості продукції тваринництва та рослинництва, тим більше, що з продукцією досить потужного агропромислового сектору Польщі проблем не виникало. Тому можливі спроби польської сторони зміцнити позиції на ринку виглядатимуть досить логічно. Отже, існує ймовірність спроб зменшити квоти для торгівлі сільськогосподарською продукцією з країнами-партнерами, зокрема Україною.

Нарешті, важливим завданням для Варшави стане демонстрація відкритості до інтеграції – пріоритетним напрямом свого президентства в ЄС Польща проголосила поглиблення співпраці зі східноєвропейськими країнами. Найбільш показовим у цьому плані повинно стати приєднання до ЄС Хорватії – формально переговори про вступ, які тривали шість років, завершено; очікується, що договір буде підписано до кінця 2011 р., після чого його ратифікують країни-учасниці Євросоюзу.

Складнішим завданням стане активізація політики Східного партнерства. У вересні 2011 р. у Варшаві буде проведено саміт Східного партнерства, який має активізувати цей дещо пригальмований проект. У центрі уваги у відносинах з країнами Східного партнерства, згідно із затвердженою в червні Радою міністрів закордонних справ ЄС постановою, будуть переговори про створення поглиблених зон вільної торгівлі. Такі переговори, зокрема, вже проводяться з Україною і планується розпочати з Молдовою. Другим пріоритетом у співпраці з цими країнами будуть переговори про спрощення візового режиму.

Отже, Україні під час польського головування в Раді Євросоюзу відводиться достатньо серйозна роль. Для Варшави важливо продемонструвати успіх східної політики, зокрема й на українському напрямі. Нагадаємо, що в період польського головування має відбутися саміт Україна – ЄС, який – на це розраховують як українські, так і польські політики – обіцяє відзначитись символічним для Польщі й України оголошенням про завершення переговорного процесу щодо угоди про зону вільної торгівлі та угоди про асоціацію загалом.

На лобізм Варшави український політикун покладає серйозні надії. Так, за словами В. Януковича, «у нас велика надія на те, що наші сусіди під час головування разом з нами плідно попрацюють, і ми досягнемо тієї мети, яку перед собою ставимо». На порядку денному, наголосив глава держави, стоять три питання – лібералізація візового режиму, створення зони вільної торгівлі та підписання угоди про асоціацію.

На переконання Голови Верховної Ради В. Литвина, Україна повинна скористатися з головування Польщі в Раді Європейського Союзу для того, щоб позитивно завершити переговори з ЄС щодо підписання угоди про асоціацію.

Перший заступник голови Комітету Верховної Ради з питань європейської інтеграції В. Вечерко у свою чергу наголошує, що, виходячи з відносин стратегічного партнерства та добросусідства з Польщею, Україна розраховує,

що польське головування в ЄС позначиться давно очікуваними здобутками у відносинах Української держави з Європейським Союзом. «Офіційно представники польської влади називали одним із завдань Польщі під час головування в Євросоюзі підписання з Україною угод про асоціацію та створення зони вільної торгівлі. І ми щиро вдячні за їхню позицію в цьому питанні, глибоко цінуємо її та сподіваємося, що це спільне для нас завдання буде досягнуто найближчим часом», – зауважив депутат.

Заявлені завдання та терміни, вважають експерти, у принципі – реальні. Щодо зони вільної торгівлі, то наприкінці червня перший віце-прем'єр-міністр А. Клюєв, куратор цього напрямку, повідомив, що труднощі може викликати лише одне питання – про транспортні послуги. Показово, що за місяць до цього серед проблем значилися і квоти на сільськогосподарську продукцію, і питання брендів. Отже, прогрес дійсно є. Що ж до ще не вирішеної проблеми транспортних послуг, у травні керівник переговорної групи від Єврокомісії з питань створення зони вільної торгівлі з ЄС Ф. Куїссон заявив, що ЄС не розглядає допуск українських автоперевізників на ринок цих послуг у Євросоюзі.

Однак, за словами А. Клюєва, для України, яка має понад 70 тис. перевізників, транспортне питання дуже важливе і болюче. Він також повідомив, що під час останньої зустрічі з членом Європейської комісії з питань торгівлі К. де Гухтом вдалося домовитися про те, що Єврокомісія буде сприяти переговорному процесу з цього питання.

У принципі, можливість підписання пакета торгових документів на грудневому саміті Україна – ЄС висока.

Оптимізм української сторони підтверджується і заявами польських високопосадовців. Так, голова Ради міністрів РП Д. Туск під час спільної з прем'єр-міністром Угорщини В. Орбаном прес-конференції з нагоди передачі Угорщиною головування в Раді ЄС Польщі у Варшаві відзначив, що європейські перспективи є реальними для України вже в цьому році, і це матиме велике значення для Центрально-Східної Європи.

Президент Польщі Б. Коморовський також сподівається на прогрес у взаєминах України з Європейським Союзом під час польського головування. «Було б чудово також з точки зору польської політичної стратегії, яка діє багато років, аби під час головування отримати прогрес у переговорах України з Євросоюзом, – сказав він у польському Сеймі. – Прогрес, що наблизить Україну до перспективи сильної участі в європейській інтеграції».

Що ж до підписання угоди про асоціацію вже в грудні, обнадіювати Україну, незважаючи на лояльність, не поспішають навіть поляки. До кінця року може завершитися переговорний процес, проте не виключено, що підписання документів затягнеться. «Ми також думаємо, що цього року переговорний процес завершиться, проте для підписання договору належить пройти складну бюрократичну процедуру. Текст документа потрібно перевести

на 22 мови, потім він повинен бути перевірений у столицях країн-членів ЄС. Усе це вимагає часу, тому підписання договору про асоціацію технічно можливо не раніше другої половини 2012 р.», – уточнив посол Польщі Г. Літвін.

Та все ж посол налаштований оптимістично: «Але я хочу підкреслити, головне – завершити переговорний процес. Після того, як текст договору буде узгоджений на політичному рівні, його підписання буде тільки питанням часу».

Водночас експерти наголошують на тому, що саме «політичний рівень» може датися Києву непросто. Європа, як на рівні ЗМІ, так і на рівні високопосадовців, продовжує висловлювати занепокоєння щодо кримінального переслідування вождів опозиції, неідеального стану справ із свободою слова, скарг громадських організацій.

«Теоретично існує можливість того, що справи підуть настільки погано, що стануть перешкодою на шляху переговорного процесу. Вам слід подивитися на країн-сусідів. Приклад Білорусі показує, до чого призводять спроби маніпуляції переговорним процесом, коли у влади немає щирого прагнення отримати той результат, заради якого ми починали переговори», – попереджає посол Польщі.

Окрім недостатньо переконливої демонстрації відданості демократичним цінностям, перешкодою на шляху євроінтеграційних прагнень України може стати наполягання української сторони на незручних для ЄС формулюваннях. Каменем спотикання обіцяють стати ті рядки, якими автори документа з української сторони хочуть закріпити «перспективи членства в ЄС» з посиланням на ті законодавчі норми, які окреслюють механізми розширення Євросоюзу. Не виключено, що основною надією на те, що текст угоди міститиме саме ті вирази, яких прагне Київ, є головування в ЄС Польщі.

У принципі, керівник польського МЗС Р. Сикорський заявив про намір польської влади на вересневому саміті Східного партнерства добиватися для України «певного роду перспективи членства в ЄС», пояснивши, що на поточному етапі угода про асоціацію не підтверджує перспективи членства України в ЄС, але ставить перед нею стратегічну мету. Разом з тим глава польського зовнішньополітичного відомства відзначив, що нині «Україна вже має більше, ніж мала Польща в аналогічному зближенні до асоціації з Європою». «Не втрачайте цього через неправильну поведінку з опозицією», – закликав українську сторону глава польського МЗС. Адже доля головних угод Києва та Брюсселя, як підкреслив посол ЄС в Україні Жозе Мануель Пінта Тейшейра, буде залежати від демократизації всередині країни.

Пояснюючи польську позицію, перший заступник голови Комітету Верховної Ради у закордонних справах Т. Чорновіл наголошує, що головування Польщі в Євросоюзі відкриває нові можливості перед Україною в питанні європейської інтеграції, але основну роботу в цьому напрямі повинна провести Українська держава. Можна погодитися з політиком у тому, що Польща не зробить за Україну її роботу і не зможе закрити перед Євросоюзом ті проблеми,

які є в державі. Просто Польща дає Україні «своєрідний ключ, яким ми можемо відкрити двері та постати перед екзаменаційною комісією. Без участі Польщі це доводилось би робити значно складніше, нам треба було б більше часу. А зараз замість нас можуть попросити польські представники». Отже, головування Польщі в Раді ЄС дає Україні шанс, але основну роботу ми повинні зробити самостійно....

Ю. Яснова, влас. кор.

Пенсійна реформа: перший крок

Верховна Рада України ухвалила в цілому Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Після підписання Президентом закон набере чинності з 1 вересня.

Пенсійний законопроект був проголосований в останній день минулої сесії парламенту після майже дев'ятигодинного розгляду. За Закон проголосувало 248 карток народних депутатів (як заявив віце-спікер Верховної Ради М. Томенко, за пенсійну реформу реально голосували менше третини народних депутатів). При цьому під час другого читання народні обранці практично повністю проігнорували пропонувані поправки: із 1100 були враховані здебільшого технічні норми. Як наголосив народний депутат від БЮТ Ю. Прокопчук, усі позитивні зміни, враховані профільним комітетом, що стосуються пенсійного забезпечення вчених, чорнобильців, багатодітних і малозабезпечених сімей, були поставлені на підтвердження в сесійному залі і відхилені.

Загалом на підтримку пенсійної реформи в редакції, що мало відрізнялася від уже проголосованої в першому читанні, було віддано 188 голосів Партії регіонів, 11 – НУ – НС, 20 – Блоку В. Литвина, 18 – групи «Реформи заради майбутнього» та 11 – позафракційних депутатів. БЮТ і Компартія пенсійну реформу не підтримали.

Отже, у Законі збереглася норма про поетапне підвищення пенсійного віку для жінок із 55 до 60 років: починаючи з 1 вересня 2011 р., з поступовим збільшенням його на шість місяців щорічно протягом 10 років; чоловіків-держслужбовців – до 62 років. Цей вік буде граничним, можливість продовження перебування на держслужбі буде скасовано. Вік для жінок для отримання державної соцдопомоги буде підвищено з 58 до 63 років.

Законопроектом передбачені компенсатори у зв'язку з підвищенням пенсійного віку для жінок: тимчасово протягом трьох років пропонується надати можливість добровільного виходу на пенсію непрацюючим жінкам після досягнення 55 років. У цьому випадку розмір їхньої пенсії зменшуватиметься на 0,5 % за кожний повний чи неповний місяць дострокового виходу на пенсію. У

разі працевлаштування громадян виплата пенсії припиняється, але стаж буде дораховуватися з наступним перерахуванням пенсії.

Водночас для підвищення зацікавленості в тривалішому трудовому житті передбачається спростити механізм збільшення розміру пенсії за вибором особи при відстроченні терміну виходу на пенсію: у межах перших п'яти років підвищувати пенсії на 0,5 % за кожен місяць пізнішого виходу на пенсію, у разі роботи понад п'ять років – збільшувати на 0,75 % при виході на пенсію.

Передбачається також поступово, впродовж 10 років, збільшити необхідну вислугу для призначення пенсії військовослужбовцям і деяким іншим особам із 20 до 25 років, упровадивши при цьому її календарне обчислення.

Директор Інституту демографії Е. Лібанова вважає, що ця пенсійна реформа передбачає м'якше підвищення пенсійного віку порівняно з практикою інших країн. За її словами, здійснене підвищення, враховуючи, зокрема, довшу тривалість життя жінок, виправдане. Проте експерт не підтримує нововведення, за яким чоловікам-держслужбовцям підвищують пенсійний вік до 62 років, а «жінок у 60 вже відправлятимуть на пенсію».

Для зменшення диспропорцій у розмірах пенсій, призначених у різні роки, буде переглянуто порядок призначення, перерахунку пенсій:

- при призначенні пенсії враховуватиметься розмір середньої заробітної плати за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії;

- перерахунки пенсій працюючим пенсіонерам, які отримують пенсію за вислугу років, проводитимуться тільки після досягнення пенсійного віку;

- призначення пенсій за зарплатою проводитиметься лише за даними персоніфікованого обліку, а за бажанням особи – з урахуванням зарплати за 60 місяців до запровадження персоніфікованого обліку (до 1 липня 2000 р.) на підставі довідки про зарплату, підтвердженої первинними документами;

- буде вдосконалено механізм обчислення коефіцієнта зарплати для осіб, які отримували допомогу з безробіття або здійснювали догляд за дитиною до трьох років, дитиною-інвалідом.

Ще одна новація – можливо, навіть радикальніша, ніж поступове підвищення пенсійного віку, – це підвищення мінімального страхового стажу для отримання пенсії за віком на 10 років: для жінок – із 20 до 30 років і для чоловіків – із 25 до 35 років. У випадку відсутності необхідного страхового стажу, нараховується не трудова пенсія, а соціальна. Страховий стаж для отримання соціальної пенсії (50 % мінімальної) також збільшений на 10 років – з 5 до 15 років.

Законопроектом передбачаються зміни і для працівників бюджетної сфери (освіти, культури, охорони здоров'я і соціального захисту), що сприймаються суспільством позитивно. Це запровадження разової допомоги при виході на пенсію в розмірі 10 призначених пенсій.

Більшість зазначених змін, за розрахунками експертів, призведуть до

зменшення розміру пенсій, нарахованих за новими правилами, порівняно з нинішнім рівнем. Так, за словами экс-першого заступника міністра праці і соціальної політики П. Розенка, нові норми, що пропонують застосовувати середню заробітну платню не за попередній рік, а за три роки, зменшать базу пенсій щонайменше на 250 грн, а це мінус 120 грн з кожного пенсіонера. «Друге – це щодо коефіцієнта стажу страхівки і надбавки за наднормативний стаж. Сьогодні у нас є надбавка за наднормативний стаж – 1 % від прожиткового мінімуму. Уряд пропонує підняти на 10 років стаж обов'язковий, таким чином на 10 років буде забрано в кожній людині наднормативний стаж страхівки – це 10 % прожиткового мінімуму, сьогодні – це мінус 80 грн», – пояснює експерт.

Названі зміни покликані в першу чергу пом'якшити хоча б у короткостроковій перспективі основні проблеми вітчизняної пенсійної системи, що давно вже потерпає від значної нестачі коштів. Нові правила покращать співвідношення між кількістю працюючих платників внесків до Пенсійного фонду та пенсіонерів. Автори реформи розраховують, що реалізація дасть змогу зменшити дефіцит бюджету Пенсійного фонду в 2011 р. на 211,6 млн грн. Передбачається, що зменшення видатків солідарної системи пенсійного страхування в 2012 р. становитиме 2,5 млрд грн.

Ряд інших нововведень матиме не так економічний, як психологічний ефект – ідеться про обмеження так званих VIP-пенсій. Директор Департаменту пенсійного забезпечення Пенсійного фонду В. Машкін зазначив, що, оскільки VIP-пенсіонерів в Україні небагато, тут ідеться не так про зменшення навантаження на ПФ, як про відновлення соціальної справедливості. «Навіть якщо повну суму пенсій їм не виплачувати, то все одно не заощадити навіть 0,1 % бюджету Пенсійного фонду», – відзначає він.

Отже, Закон пропонує:

- обмежити максимальний розмір пенсії на рівні 10 прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність;
- зменшити розмір пенсії з 90 % до 80 % зарплати держслужбовців;
- виплату дострокової (за півтора року) пенсії держслужбовцям, депутатам, прокурорам, суддям проводити лише для непрацюючих пенсіонерів;
- обмежити заробіток для призначення пенсії народним депутатам, суддям, прокурорам, військовослужбовцям сумою заробітної плати, на яку нараховується єдиний соцвнесок, як для інших категорій пенсіонерів.

Обмеження розміру максимальної пенсії до 10 прожиткових мінімумів, що з 1 квітня 2011 р. становить 7640 грн (лише Герої України та СРСР отримуватимуть пенсії без обмежень), – це фактично єдина норма, що знайшла односторонню підтримку в суспільстві.

«Найбільше від такого обмеження постраждають депутати, судді і чиновники високого рангу, – вважає директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала. – Це – відновлення соціальної справедливості рівно в тому вигляді, в якому її вимагали люди під час громадського обговорення проекту».

Важливим моментом тут є поширення дії цієї норми на раніше призначені пенсії. Ця норма, серед іншого, може стати приводом для звернення до Конституційного Суду одразу після підписання Закону Президентом. На думку експертів, опозиція має всі шанси виграти процес – як відомо, положення про зменшення існуючих пенсій суперечить рішенню Конституційного Суду, який зазначив, що при ухваленні законів не можуть бути знижені соціальні стандарти, що діють на час ухвалення закону. Тим більше, що члени КС отримують дуже великі пенсії, навіть порівняно з депутатськими.

Власне, Національний форум профспілок України (як і деякі опозиційні партії) вже звернувся до Президента з вимогою ветовати закон про пенсійну реформу, прийнятий Верховною Радою. У заяві НФПУ зазначається, що реформа звужує права й свободи понад 14 млн працівників, які регулярно платять внески до Пенсійного та інших фондів, і понад 5 млн, які нерегулярно платять внески до цих же фондів. «Таким чином, пенсійна реформа прямо порушує права понад 20 млн громадян України», – роблять висновок у НФПУ.

Так само й Конфедерація вільних профспілок України закликає Президента В. Януковича накладати вето на Закон про пенсійну реформу, а інакше готова боротися за її скасування «всіма доступними методами». «Конфедерація вільних профспілок України вважає, що проголосований парламентом вночі Закон не має суспільної легітимності, оскільки його за всіма дослідженнями підтримують лише кілька відсотків громадян. Та й з правової точки зору цей Закон – нелегітимний, оскільки суперечить конституційним нормам, зокрема ст. 22 Основного закону України», – ідеться в заяві КВПУ.

Водночас експерти сумніваються в тому, що прийнятий Закон буде ветоаний Президентом.

Загалом серед досягнень започаткованої модернізації пенсійної системи наразі можна назвати, у першу чергу, продемонстровану владою готовність узяти на себе відповідальність за реформування одного з найпроблемніших напрямів суспільного життя. Прийняті рішення, без сумніву, непопулярні, проте недалекоглядно було б розраховувати, що країна, чия економічна стабільність значним чином зав'язана на кредитах міжнародних фінансових організацій, країна, яка не може похвалитися демографічною ситуацією, безкінечно зводитиме кінці з кінцями, зберігаючи пенсійну систему з одним із найкоротших у Європі показників трудового віку громадян та рекордною кількістю одержувачів дострокових пенсій (близько 48 % від загальної кількості пенсіонерів), отриману в спадок від СРСР.

При цьому говорити про пенсійну реформу як доконаний факт рано – зроблено лише перший крок. У нинішньому вигляді пенсійна реформа зводиться до підвищення пенсійного віку та збільшення трудового стажу, який необхідний для її нарахування. Ці пункти відповідають вимогам Міжнародного валютного фонду і відкривають шлях до отримання Україною нового траншу кредиту фонду.

Водночас і громадськості, і політикуму доведеться усвідомити, що в старіючому суспільстві пенсійна реформа – необхідна вимога часу.

Наступним важливим кроком має стати впровадження другого (обов'язкового накопичувального) рівня пенсійної системи, параметри функціонування якого визначаються ухваленим Законом. Перелік страхових внесків до накопичувального пенсійного фонду пропонується впровадити, починаючи з року, в якому буде забезпечена бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду.

Передбачається, що другий рівень пенсійної системи буде заснований на таких параметрах:

- учасниками цієї системи будуть особи, яким на дату впровадження системи виповнилося не більше 35 років;

- розмір страхового внеску становитиме 2 % з подальшим його щорічним підвищенням на 1 % до досягнення 7 %; на відповідний відсоток буде зменшено розмір єдиного соціального внеску, тобто формування накопичувальної пенсійної системи буде здійснюватися за рахунок зменшення відрахувань до солідарної системи;

- адміністрування страхових внесків накопичувальної системи здійснюватиме ПФ;

- через два роки після початку сплати страхових внесків за накопичувальною системою її учасники матимуть право вибрати недержавні пенсійні фонди для накопичення пенсійних коштів.

Функціонування накопичувального рівня пенсійної системи викликає в експертів цілий ряд запитань. По-перше, фахівці досить скептично оцінюють ідею, зокрема, бездефіцитності бюджету ПФ в найближчій перспективі.

По-друге, перехід на другий рівень пенсійного забезпечення ще більше актуалізує нагальну проблему детінізації зарплат та легалізації неофіційної зайнятості. Нагадаємо, за приблизними підрахунками експертів, 4 млн осіб в Україні працюють в тіні, 2,5 млн – оформлені на мінімальну зарплату в 960 грн.

Залишаються невирішеними питання спадковості пенсій у разі впровадження роботи недержавних пенсійних фондів, можливості дострокового використання пенсійних коштів.

Нарешті, в Україні стан ринку недержавних пенсійних фондів на сьогодні виглядає порівняно із світовою практикою досить примітивно, зокрема, через низький рівень розвитку ринку цінних паперів. Водночас практика європейських країн демонструє реальну можливість приватних пенсійних фондів із часом набути статус потужних гравців на фондовій біржі та стати джерелом фінансування для підприємницьких структур.

На думку глави Держкомісії з цінних паперів та фондового ринку Д. Тевелева, реформа пенсійного забезпечення підштовхне розвиток фондового ринку, стимулюючи появу нових інструментів і підвищення його ліквідності.

Країна отримає глобального інвестора, який буде надавати гроші під гарні умови. А це саме те, що потрібно нашим підприємствам та економіці, наголосив глава Держкомісії з цінних паперів та фондового ринку.

При цьому залишається актуальним питання щодо гарантування надійності недержавних пенсійних фондів. Експерти прогнозують, що в даному сегменті, швидше за все, у найближчому майбутньому слід очікувати серйозних змін. Наприклад, посилення функцій регулятора (Держфінпослуг) і створення гарантій для громадян. За словами Д. Тевелева, потребують удосконалення система депозитарного обліку, система обліку і переходу прав власності, повинна бути модернізована біржова системи. «Вся інфраструктура ринку повинна забезпечити пенсійну систему кращими практиками та зрозумілими механізмами. Інакше ця реформа не піде», – наголосив глава державного регулятора.

Окрім цього, перспективним може стати створення корпоративних пенсійних фондів.

Отже, у реформуванні пенсійної системи зроблено перші кроки. У перспективі – пошуки конкретних пропозицій щодо збільшення наповнення Пенсійного фонду, зокрема, за рахунок зростання заробітної плати, збільшення зайнятості, ліквідації практики виплат зарплат «у конвертах»; розробка механізмів нарахування та виплати пенсій за накопичувальною системою.

Т. Гранчак, канд. іст. наук, заввідділу НБУВ

Перспективы украинского авиапрома в контексте украинско-российского сотрудничества

11 июля в России в акваторию реки Обь совершил вынужденную посадку самолет Ан-24 авиакомпании «Ангара», следовавший рейсом Томск – Сургут. Причиной инцидента стало возгорание левого двигателя. В момент экстренной посадки на борту самолета находилось 33 пассажира и четыре члена экипажа, семеро из них погибли.

После аварийной посадки самолёта Ан-24 президент РФ Д. Медведев предложил пойти на крайние меры и вывести самолёты Ан-24 из эксплуатации. Ранее, после катастрофы 21 июня под Петрозаводском Ту-134 авиакомпании «Русэйр», когда погибло 45 человек и пострадало еще семь, аналогичное решение было принято по Ту-134.

«Я не так давно говорил в отношении состояния нашего воздушного флота. Всё, что я говорил применительно к Ту-134, не в меньшей степени это относится к самолётам Ан-24. С учётом того, что мы меняем парк самолётов, такие же подходы я предлагаю распространить и на Ан-24», – отметил российский президент.

При этом, как говорится в сообщении министерства транспорта, не ставится вопрос о полном прекращении полетов данного типа воздушных судов, они могут продолжать использоваться при нерегулярных, чартерных перевозках до выработки назначенного ресурса.

Минтранс России также отмечает, что дальнейшая эксплуатация Ан-24 после 1 января 2012 г., как и в случае с самолетом Ту-134, связана с необходимостью дооборудования этих самолетов системами предупреждения столкновения в воздухе и предупреждения столкновения с землей.

По словам экспертов, стоимость системы предупреждения о близости земли составляет 150 тыс. долл. на каждый самолет – то есть приблизительно столько же, сколько стоит каждый из них по остаточной стоимости. При этом Минтранс допускает, что данная мера может сказаться на стоимости билетов. «Там, где спрос чувствителен, авиакомпании не смогут повышать тарифы. Но на некоторых авиалиниях, возможно, повышение будет», – отметил **замминистра В. Окулов**.

Сейчас, по данным Росавиации, в России летают 99 Ан-24 всех модификаций, машины находятся в парке приблизительно у 20 авиакомпаний, крупнейшим их эксплуатантом является «Ютэйр». Украинское ГП «Антонов» (разработчик самолетов) занимается сервисным обслуживанием Ан-24. И, согласно выводам большинства экспертов и обозревателей, заменить Ан-24 на региональных трассах, особенно в северных регионах, пока нечем – Объединенная авиастроительная корпорация, увлекшись «большими» проектами, почти утратила малую авиацию.

Напомним, Ан-24, как и его военная версия Ан-26, был создан КБ «Антонова» (Украина) для перевозок 4 т груза или до 50 пассажиров на расстояние до 3 тыс. км. Отличительной чертой самолета стали высоко поднятые двигатели, что позволяло ему работать в условиях грунтовых взлетно-посадочных полос, в большом количестве имевшихся в СССР. При достаточно высоких шумовых показателях и недостаточной комфортности для пассажиров, машина получилась практичной. С 1959 по 1979 гг. в Киеве и Иркутске было выпущено около 1200 таких машин, 300 из которых до сих пор работают в России, странах СНГ, Азии и Африке.

Согласно данным Росавиации, сегодня Ан-24 в России используют для полетов в основном в труднодоступные районы, где посадка других самолетов затруднена. Поэтому, если авиаперевозчики не станут вкладывать средства в переоснащение своих Ан-24 или Минтранс запретит их эксплуатацию, на севере и Дальнем Востоке России с 1 января 2012 г. может наступить транспортный паралич – железных дорог нет, Ан-24 не летают, а другие модели самолетов сесть на местные аэродромы не могут. «Если авиакомпании откажутся от эксплуатации Ан-24, то им придется отказаться, в частности, от рейсов в такие населенные пункты Ямала, как Тарко-Сале и Красноселькуп», – поясняет **директор аэропорта «Рошино» (Тюменская область) В. Поляков**. «Ан-24

замечателен тем, что способен садиться на любой грунт: ему не страшны сильные морозы, благодаря чему этот самолет просто незаменим в условиях Сибири, Дальнего Востока и Крайнего Севера. А вот западные аналоги – самолеты того же класса – французские ATR-42 и 72, канадские DASH-8, более капризны к погодным условиям и месту посадки», – объясняет, почему сложно заменить Ан-24 зарубежными аналогами, *глава компании «Авиаглобал» (Новосибирская область) С. Казаков*. «Есть прекрасные зарубежные самолеты – тот же ATR 42-500. Серийная машина, которая производится сотнями единиц в год. Нет проблем с сервисом, не конструктор «Лего», который придется доводить. Но проблема в том, что он не во всех аэропортах у нас сядет. Сядет в Красноярске, Игарке, Хатанге, Норильске... В остальных – под вопросом. Состояние наших взлетно-посадочных полос, к сожалению, не позволяет использовать такие самолеты», – говорит *министр промышленности и энергетики Красноярского края Д. Пашков*. Еще «специфичнее» положение с аэропортовой инфраструктурой в Якутии – из 32 аэропортов, которые есть в этой республике (а в ней практически нет железных и автомобильных дорог), только восемь имеют искусственное покрытие, на которое могут приземляться реактивные лайнеры.

Ситуация парадоксальна тем, что еще в начале века сначала в Харькове, а затем и в Самаре было запущено серийное производство преемника Ан-24 – Ан-140, который был разработан КБ «Антонова» в начале 90-х годов прошлого века. «Самолет создавался специально для российских условий и полностью соответствует им по тактико-техническим характеристикам, что подтверждается опытом его эксплуатации в авиакомпании «Якутия». Я с уважением отношусь к аналогичным самолетам западных производителей, но нужно трезво оценивать, какая аэропортовая инфраструктура нужна для их успешной эксплуатации в России. Авиакомпания «Якутия» сертифицировала Ан-140 до минус 60 градусов, при этом самолет, что существенно важно, не ангарного хранения», – считает *генеральный директор Самарского завода «Авиакор» А. Гусев*, где сборка Ан-140 ведется с 2006 г.

Однако, в соответствии с выводами экспертов, продвижение Ан-140 в России тормозится: несмотря на положительные отзывы пользователя, авиакомпании «Якутия», а также тот факт, что министерство обороны РФ включило в госпрограмму вооружений 10 Ан-140, которые до 2013 г. пополнят авиапарк ВВС в качестве штабных самолетов, конкуренты стараются преподнести эту модель как дорогую и недоработанную.

В результате при всех достоинствах нового самолета за последние пять лет по заказу российских авиакомпаний и министерства обороны Самарский авиазавод, ранее выпускавший стратегические бомбардировщики Ту-95 и пассажирские Ту-154, построил менее десятка преемников Ан-24. По прогнозу ГосНИИ ГА, составленному еще до решения федеральных властей об отказе от Ан-24, до 2015 г. внутреннему рынку России нужно будет как минимум 60

новых турбовинтовых самолетов на 41–85 мест (в Ан-140 – 52 места), в 2016–2025 гг. – 134. Несмотря на это, региональный самолет Ан-140 не включен в продуктовую линейку главного авиастроителя страны – Объединенную авиастроительную корпорацию (ОАК), нет его и в ФЦП «Развитие гражданской авиации до 2020 года», в других государственных или авиакорпоративных программах он также отсутствует.

Некоторые эксперты связывают это с конструктивными особенностями машины и тонкостями взаимоотношений всего российского авиапрома с украинским КБ «Антонова». Вместе с тем конструкторские либо же финансовые вопросы при необходимости и заинтересованности сторон достаточно легко устранимы. Причину «игнорирования» Ан-140 на государственном уровне РФ обозреватели видят в другом. Делать крупный самолетный проект в России можно только при серьезной государственной поддержке, идущей через авиастроительную корпорацию. Однако прежнее руководство ОАК во главе с А. Федоровым перспективы развития региональных авиаперевозок в России не видело в принципе, сосредоточившись на занятии собственной ниши в наиболее насыщенном конкурентами сегменте ближних (самолет SSJ-100) и средних (самолет ИС-21) магистральных перевозок. Такая позиция привела к тому, что конкуренты ОАК – Boeing и Airbus – сейчас делают по 30 машин в месяц, а все предприятия российской авиастроительной корпорации выпустили семь машин за весь прошлый год. Вторая причина в том, что самарский «Авиакор» входит в холдинг «Русские машины» О. Дерипаски, вложившего в серию Ан-140 свои деньги (4 млрд руб.). Но когда зашла речь о поддержке ОАК этого проекта, то госкорпорация дала понять, что у нее есть свой собственный проект – производство Ил-114 на Ташкентском авиационном производственном объединении им. Чкалова (ГАО ТАПОиЧ). ТАПОиЧ было создано на базе российского авиационного завода, эвакуированного в Узбекистан в 1941 г. из Московской области. На заводе был налажен выпуск транспортных самолетов Ил-76, затем к ним добавилось производство крыльев к Ан-70, и здесь же планировалось разместить серийное производство (до 100 машин в год) 60-местного Ил-114, который КБ «Ильюшина» разработало для замены Ан-24 в 80-х годах прошлого века. Выбор ТАПОиЧ местом производства этой машины ОАК объясняло необходимостью интегрировать предприятие, которое принадлежит узбекскому правительству, в структуру российской госкорпорации. Но в итоге и Ил-114 на ТАПОиЧ было собрано всего полтора десятка из российских комплектующих, и само предприятие осенью прошлого года было обанкрочено по инициативе узбекского правительства (последний Ил-76, собранный по контракту России с Иорданией в Узбекистане, прибыл в Россию в мае этого года). В итоге ОАК пришлось переносить производство Ил-76 на ульяновский «Авиастар-СП». Про дальнейшую судьбу Ил-114 сегодня не вспоминают.

Все это время «Русские машины» пытались договориться с ОАК о вхождении с уже готовым проектом Ан-140 в состав корпорации. Однако многочисленные обещания как в отношении самолета, так и в отношении Самарского авиазавода звучат уже третий год, а результата пока нет, хотя представители госкорпорации неоднократно заявляли, что серийное производство Ан-140 не требует значительных инвестиций, а портфель заказов на ближайшие несколько лет может превысить 100 машин.

Если же ОАК по-прежнему будет дистанцироваться от производства самолетов для региональной российской авиации, то, по мнению ряда российских обозревателей, у сибирских и дальневосточных авиакомпаний не будет другого выхода, кроме как заменять Ан-24 китайскими МА-60. Это всем известный Ан-24РВ, который с 1982 по 2000 гг. производился в Китае под обозначением Xian Y-7. В 90-е годы компания Xian Aircraft Industry (Group) модернизировала его, заменив двигатели на Pratt & Whitney 127J, установив четырехлопастные винты Hamilton, поставив американскую авионику и сделав современный салон и кухню с тремя духовыми шкафами и тремя электрокипятильниками (конструкция самого планера и системы управления рулями при этом остались без изменений). Он и стоит дешевле – 400 млн руб. против 500 млн каталожной цены Ан-140, и продается больше. С 2004 г. при поддержке китайского правительства было выпущено уже около полутора сотен МА-60. Треть из них используются в Китае, остальные – в Африке и странах Южной Америки (*Пономарев В. Тоскливый выбор // ЭкспертOnline©ЗАО «Группа Эксперт» (<http://expert.ru/2011/07/13/toskliviy-vyibor/>). – 2011. – 13.07).*

Что касается самолета Ту-134, то, по информации российского минтранса, выводимые из эксплуатации лайнеры будут замещены современными региональными самолетами – российско-украинским Ан-148/158 и «SukhoiSuperJet-100» – SSJ-100. В данный момент ведомство уже работает над подготовкой федеральной программы по переучиванию пилотов, которым предстоит пересест с Ту-134 на новый тип техники. Ее стоимость оценивается предварительно в 1,5 млрд руб. (около 54 млн долл.), а сроки реализации установлены сжатые – 2012–2013 гг.

Директор Научного центра экономического мониторинга, анализа и прогнозирования государственного НИИ гражданской авиации РФ, *доктор экономических наук, профессор МГТУ ГА А. Фридлянд* в свою очередь считает, что Ту-134 можно было бы заменить российско-украинским Ан-148. Что касается непосредственно российских разработок, то перспективным, по мнению А. Фридлянда, мог бы быть Ту-204, готовый к эксплуатации еще к началу 90-х годов. Однако все прошедшие годы его производили несерийно, выпуская лишь единичные экземпляры (всего в отрасли используется около 30 единиц). Вместе с тем, для того чтобы проект окупился, нужно произвести не менее 250 самолетов. Единственным современным проектом эксперт считает

новый среднемагистральный «Сухой Супер Джет-100» – SSJ-100, однако ему нужны очень хорошие аэродромы, которых в регионах страны пока мало (*50 лет. Полёт нормальный? // Газета «Вечерняя Москва». – 2011. – 14.07. – № 128*).

Вместе с тем административными мерами осуществить замену парков невозможно: эксплуатацией самолетов занимаются коммерческие компании, которые будут выбирать лайнер на замену Ту-134, исходя из собственных потребностей и приоритетов. В Украине уверены, что наиболее высокая вероятность занять освобождающуюся нишу – у Ан-148. Напомним, что Ан-148 – базовая ближнемагистральная модель с дальностью полета до 5 тыс. км. «Этот лайнер изначально создавался для замены Ту-134. Поэтому определенная доля однозначно должна достаться нашему самолету. Но чтобы это реально произошло, необходимо множество условий, выполнение которых зависит далеко не только от “Антонова”», – отмечает *руководитель пресс-службы ГП «Антонов» А. Савенко*. Также эксперты напоминают, что у самолета SukhoiSuperJet-100 иное предназначение – его создавали для ориентации на внешние рынки за пределами РФ.

По мнению *президента ГП «Антонов» Д. Кивы*, главной преградой для коммерческого успеха семейства Ан-148/158/168 является тот факт, что не окончена его сертификация по евронормам. По линии Европейского агентства авиационной безопасности (EASA) она завершена, но нужно сертифицировать и двигатель.

В то же время, как уточняет *генеральный директор лизинговой компании «Ильюшин Финанс Ко.» (ИФК) А. Рубцов*, европейская сертификация нужна, только если самолет экспортируется в Европу, с последующей регистрацией там воздушного судна. Для продаж в Латинскую Америку, Азию, Африку, на Ближний и Средний Восток, такой необходимости нет. Многие развивающиеся страны из числа потенциальных клиентов компании признают сертификат Авиационного регистра МАК, подписанные межправительственные соглашения о взаимном признании норм летной годности. При этом для выполнения полетов из, к примеру, России и Украины в Западную Европу европейская сертификация не требуется.

Старший аналитик инвесткомпании Dragon Capital Т. Шенетко также считает, что в случае, если Россия откажется от региональных самолетов Ту-134, то это положительно повлияет на украинское авиастроение. «Эта новость положительна для компании «Мотор Січ», которая на сегодня является единственным производителем авиадвигателей для АН-148. В данный момент трудно назвать размер прямой выгоды, которую получит предприятие, так как авиакомпания, эксплуатирующие Ту-134, пока не делали официальных заявлений в пользу выбора того или иного авиалайнера. Тем не менее, твердое решение о прекращении эксплуатации Ту-134 будет служить дополнительным стимулом для выполнения ранее озвученных планов по ежегодному выпуску 24

единиц Ан-148, начиная с 2012 г. (на текущий момент производство АН-148 отстает от графиков: так российский производитель недавно понизил прогноз выпуска на текущий год с 10 до 5 самолетов, несмотря на существующую книгу заказов в почти 240 таких машин)», – отметил эксперт.

Прогноз о том, что украинские Ан-148 и Ан-158 могут стать заменой российского Ту-134, озвучил и *аналитик инвестиционной компании ВG Capital А. Паращий*.

Что касается Ан-148, то *заместитель генерального директора по техническим вопросам ОАО «Ильюшин Финанс Ко.» (ИФК) Ю. Островский* отметил, что в соответствии с очень подробным анализом параметров, характеризующих эксплуатацию самолетов Ан-148, предоставленных представителями авиакомпании «Россия» по результатам эксплуатации самолета Ан-148 авиакомпанией, на протяжении пяти месяцев текущего года идет непрекращающийся рост показателей по налету на списочное воздушное судно, по регулярности, безотказности. Основные показатели, которые характеризуют эксплуатацию самолета, динамично улучшаются.

Парк из шести лайнеров на сегодняшний день налетал в авиакомпании порядка 12,5 тыс. часов, выполнено около 6 тыс. 700 рейсов, перевезено почти 330 тыс. пассажиров. Причем только за пять месяцев текущего года выполнено почти 2 тыс. 800 рейсов с налетом более 6 тыс. часов, и этими рейсами воспользовалось более 135 тыс. пассажиров. Фактически, за пять месяцев 2011 г. машины налетали столько же, сколько за весь предыдущий год.

Наиболее наглядно увеличение интенсивности эксплуатации характеризует рост налета на списочный самолет, за пять месяцев он увеличился почти в 1,4 раза к показателям на начало года, и в 1,8 раза – к соответствующему периоду 2010 г. Сегодня самолеты в среднем налетывают по 250 часов, а максимальный налет на одном из судов вплотную приблизился к трехсотчасовой отметке – 286 часов. Авиакомпания считает, что при налете 300 и более часов в месяц самолет будет прибылен.

Также расширяется география полетов. Авиакомпания провела очень большую работу, и сегодня получен допуск на прием Ан-148 в 30 аэропортах, как российских, так и зарубежных. И если год назад авиакомпания летала на этих самолетах по девяти направлениям, из которых 77 % пассажиров перевозились на московских рейсах, то сегодня освоено 24 направления, а на столицу приходится только 14 % перевезенных пассажиров. То есть география полетов значительно увеличилась.

Такого прогресса удалось достичь, в первую очередь, за счет устранения недостатков, которые были выявлены в процессе эксплуатации. И разработчик – ГП «Антонов», и производитель – ОАО «Воронежское акционерное самолетостроительное общество» (ВАСО) стараются оперативно реагировать на замечания компании. Поэтому на сегодняшний день на всем парке Ан-148

реализовано 9 бюллетеней, 100 технических решений, 125 технологических паспортов. Можно говорить о том, что «детские болезни» начального периода эксплуатации в основном устранены.

Тем не менее, работа по улучшению самолета продолжается. На сегодняшний день подготовлены дополнительные технические требования, которые учитывают опыт эксплуатации и пожелания авиакомпании. В случае, если они найдут отклик у заказчиков, планируется реализовать эти предложения, как на парке новых самолетов, так и на уже эксплуатируемых машинах, что позволит значительно повысить экономическую эффективность самолета.

ИФК совместно с авиакомпаниями ОАО «Россия» и ГП «Антонов» постоянно работает над совершенствованием технического лица самолета, и часть мероприятий уже реализована, а часть пока обсуждается. Например, выдвинуто предложение увеличить на пять мест количество кресел в салоне экономического класса, что повысит пассажировместимость с 68 до 73 кресел. Уже повышен максимальный посадочный вес, что делает эксплуатацию самолета более гибкой: они могут возить больше пассажиров на тех рейсах, где запасные аэродромы стоят далеко. Параллельно ведутся работы по снижению веса пустого самолета. Предположительно удастся сэкономить 150–200 кг, но возможно и больше.

По комплексу бортового оборудования ведутся работы по внедрению ряда новых режимов, которые стали обязательными в связи с появлением более строгих международных требований по точности самолетовождения. Впервые в российской практике внедряются в полном объеме режимы вертикальной навигации. Уже реализована посадка по Ша категории ICAO. В самое ближайшее время будут внедрены режимы взлета на пониженных режимах двигателей. Совершенствуется процедура захода на посадку и ряд других функций, которые обязательны для современного самолета. Оценят нововведения и пассажиры – в частности, есть предложение реализовать новое светодиодное освещение пассажирского салона и планируется устанавливать более современные и комфортные кресла пассажиров, современную систему развлечения.

Что касается таких «детских болезней» машины, как выключение двигателя на пробеге или досаждавшее пассажирам самопроизвольное выпадение кислородных масок, то в первом случае были выполнены доработки реверсивного устройства, введена другая процедура использования реверса, и замечаний по этой части авиакомпания в последнее время не имеет, во втором случае проблема также давно устранена.

В полном объеме выполнены мероприятия по реализации всех требований SAFA и IOSA. Самолет во время полетов за рубеж прошел множество инспекций, и никаких замечаний нет. Так что препятствий для полетов по международной сети маршрутов нет.

Представители авиакомпании «Россия» проводили сравнение результатов эксплуатации Ан-148 на фоне самолетов Boeing 737-500, которые также есть в парке авиакомпании. Результаты анализа выглядят достойно. Производственный налет самолетов Ан-148 лишь не намного отстает от Boeing 737-500. Причем за это время налет на среднесписочный самолет возрос на 104 %, а на Boeing – на 7 %. Это говорит о том, что машина все больше и больше работает. Эксплуатант привыкает к самолету.

По мнению *гендиректора ИФК А. Рубцова*, самолеты семейства Ан-148/158 отвечают всем современным требованиям. Базовая модель Ан-148-100В относится к региональным самолетам нового поколения, которое отличает высокий комфорт и хорошие экономические показатели. В настоящее время завершается период ввода нового типа воздушного судна в коммерческую эксплуатацию.

Семейство Ан-148/158 отличается хорошими характеристиками дальности, а также возможностью работать с аэродромов, как имеющих твердое покрытие, так и грунтовых. И эти качества востребованы в первую очередь на рынках России и развивающихся стран.

По словам гендиректора ИФК, в настоящее время компания завершает переговоры с «Владивосток Авиа» на одиннадцать самолетов. В процессе переговоров была тщательно изучена маршрутная сетка авиакомпании и маршруты, по которым может летать Ан-148 на Дальнем Востоке, где запасные аэродромы иногда находятся в полутора тысячах километров, и в случае, если самолет не имеет запаса дальности, проложить маршрут будет нельзя.

Помимо этого, семейство Ан-148/158 – единственный на сегодня пассажирский реактивный самолет нового поколения, который сертифицирован для посадки на грунт, что приобретает ключевое значение в условиях Якутии, где треть аэродромов – грунтовые.

Исходя из этого, ИФК, по словам ее руководителя, в своей рыночной стратегии пытается максимизировать достоинство конструктивной схемы самолета, надежность двигателей, которую машина уже продемонстрировала в эксплуатации, и продавать ее там, где меньше конкуренции, там, где для этого семейства, природой и человеком созданы условия, в которых она будет проявлять свои лучшие качества.

На сегодняшний момент ИФК имеет 136 заказов на самолеты семейства Ан-148/158. При объеме годового выпуска десять штук, это – тринадцать лет производства. Таким образом, проблемы маркетинга этого самолета сегодня нет. Однако есть проблема с наращиванием его выпуска. Сегодняшние темпы производства Ан-148, по оценке *заместителя главы Государственной авиаадминистрации (ГАА) Ю. Солончука*, – «мизерные». С момента первого полета в 2004 г. произведено лишь 14 (включая опытные) машин (для сравнения, конкурент в таком же классе самолетов – бразильская компания Embraer строит в год около 250 самолетов. С ним соревнуется канадская

компания Bombardier – еще один производитель среднемагистральных (региональных) самолетов.

Аналитик инвестиционной компании BG Capital А. Паращий в свою очередь убежден, что «украинские производственные мощности, даже при условии подключения Воронежского авиастроительного предприятия, не смогут обеспечить необходимое для полной замены количество авиасудов в течение года». «Речь может идти о производстве 15 самолетов в год», – добавил эксперт.

При этом сроки поставок могут стать одним из основных условий, которые компании выдвинут к претендентам на замену Ту-134. Наблюдающийся сейчас активный рост пассажиропотока, равно как и форсированные условия избавления от Ту-134, способны возвести временной фактор в главный приоритет заказчиков. Этому уже есть и фактические подтверждения. Так, авиакомпания UtAir, в парке которой сейчас находится наибольшее количество Ту-134 из всех российских компаний (28 единиц), еще три года назад занялась поиском поставщика для замены этих устаревших машин. В итоге предпочтение было отдано самолетам SSJ-100 – контракт о поставке 24 единиц которых, начиная с 2012 г., компании подписали еще в 2010 г. Уже в этом году UtAir провела презентацию своего очередного контракта на региональные лайнеры и снова не украинского производства – с французской фирмой ATR. Во время подписания этого контракта гендиректор компании А. Мартиросов, отвечая на вопрос украинских журналистов о том, рассматривается ли в перспективе пополнение парка компании самолетами Ан-148, уклончиво ответил, что над этим вопросом им с ГП «Антонов» еще предстоит много работать. А позже пояснил, что когда рассматривался вопрос выбора между SSJ и Ан-148, российская «ОАК», в структуру которой входит занимающееся сборкой Ан-148 ОАО ВАСО, предложила поставить необходимое количество самолетов к 2026 г. «К тому времени я уже буду пенсионером», – резюмировал А. Мартиросов.

Комментируя подписание на последнем мировом авиасалоне в Ле Бурже концерном «Антонов» (Украина) и лизинговой компанией «Ильюшин Финанс Ко» (ИФК; Россия) контракта на поставку 10 самолетов Ан-158 на сумму 300 млн долл., по которому машины будут построены в 2012–2014 гг. и переданы заказчикам из Латинской Америки, с которыми у ИФК есть договор о поставке 28 Ан-158, *глава отдела деск-исследований департамента маркетинговых исследований центра «Держзовнішінформ» (ДЗІ) А. Шутиков* выразил сомнения в том, что «Антонов» готов поставить такое число машин в ближайшие годы. К тому же руководство концерна не скрывает, что для безубыточной работы нужно выпускать по крайней мере 24–25 различных лайнеров в год. А в данном случае речь идет о 10-ти за три года.

В ГАА добавляют, что Ан-158, готовых к продаже и эксплуатации, пока нет. Первый полет модели состоялся в апреле 2010 г., и еще не изготовлено ни

одного серийного экземпляра. В «Антонове» обещают выпустить его до конца года, доведя до серийного состояния опытный образец или же переделав один из находящихся в сборке Ан-148.

Российский авиаэксперт Р. Гусаров относительно выхода концерна на прибыльность подчеркнул, что ИФК закупает 28 единиц Ан-158, и для компании это немаловажный контракт. **Генеральный директор ИФК А. Рубцов** подтвердил: предприятие активно развивает работу с семейством Ан-148/158/168, наряду с Ил-96, Ту-204 и лайнерами деловой авиации. И кроме латиноамериканцев, твердые заказы на Ан-158 есть от таких перевозчиков, как «Владивосток-Авиа» и «Кубань».

Некоторые аналитики акцентируют, что «Ильюшин Финанс» входит в Объединенную авиастроительную корпорацию (ОАК, Россия), с которой «Антонов» создает СП. И поэтому контракт с ИФК нельзя считать чистым рыночным успехом. В ГАА возражают: СП как раз призвано помочь реализации новых Ан, и контракт между его участниками способен стимулировать ОАК к реальной совместной работе (*Мы совершенствуем техническое лицо Ан-148 // Авианорт (<http://www.aviaport.ru>). – 2011. – 24.06*).

Помимо объемов производства, шансы Ан-148, по мнению отечественных экспертов, уходят и по другим причинам.

Несмотря на положительный опыт эксплуатации питерской авиакомпанией шести таких машин, после крушения Ан-148 в Белгородской области в марте текущего года рассматривался вопрос о приостановке полетов этого типа самолетов. И расследование Росавиации еще окончательно не завершено.

Основной сборщик упавшего самолета – воронежский завод – настаивает, что всему виной человеческий фактор. Однако предварительная версия – поломка в указателе скорости самолета. Якобы после снижения с 9 до 5 тыс. м указатель скорости начал показывать слишком низкие значения. В результате пилот стал постепенно увеличивать скорость самолета до тех пор, пока у Ан-148 не загорелись двигатели. После этого самолет стал разваливаться в воздухе и упал на дачный поселок.

Таким образом, «пятно» на биографии Ан-148 уже есть. В то же время у его главного конкурента – новинки российского авиапрома SSJ-100 – пока все чисто. **Президент Объединенной авиастроительной корпорации (ОАК) М. Погосян**, представляя самолет в Ле Бурже, хвалил его характеристики. По его утверждению, Sukhoi SuperJet-100 выше по качеству, чем его бразильский и канадский конкуренты. У него более комфортабельный салон, его эксплуатационные характеристики отличаются большей экономичностью. И что самое главное – в отличие от Ан-148 – это экологичная машина, благодаря низкому уровню шума ее двигателей. В проектировании этого самолета приняли участие итальянская Alenia Aeronautica, Boeing, PowerJet (двигатель), Messier-Dowty (шасси), Liebherr (системы жизнеобеспечения) и многие другие

мировые гранды. По сути, в новом SSJ-100 российского крайне мало. Это международный проект с большими амбициями.

Учитывая это, обозреватели не исключают, что у SSJ-100 есть больше перспектив получить максимум заказов в рамках суперпроекта по замене Ту-134. Такое предположение подтвердила *пиар-директор компании «Гражданские самолеты Сухого» О. Клыкова*. По ее словам, в текущем году компания запланировала поставить до 10 новых самолетов «Аэрофлоту», два – армянской «АрмАвиа» и один авиакомпании «Якутия».

В следующем году предполагается выпустить 25 самолетов и 34 – в 2013 г. Выйти на их серийный выпуск с результатом в 60 единиц в год предусмотрено в 2014 г. Таким образом, часть выводимых из оборота старых воздушных судов в дальнейшем удастся заменить современными российскими авиалайнерами, подытожила О. Клыкова.

Тем более, принимая во внимание лоббирование Superjet-100 на высшем государственном уровне, косвенным подтверждением чему служит беспрецедентное финансирование проекта.

Напомним, что, по утверждению директора по связям с общественностью ЗАО «ГСС» О. Каюковой, в создание SSJ-100 за 10 лет было вложено около 1,5 млрд долл. Из них 450 млн долл. составило прямое финансирование из российского бюджета. Деньги выделялись в рамках специальной федеральной целевой программы. Около 70 млн долл. «Сухой» инвестировал из собственных средств, 180 млн долл. внесла итальянская Alenia, получившая за это блокирующий пакет акций ГСС. Остальное, около 700 млн долл., – это кредиты от российских, в основном государственных, банков, итальянского Intesa (выданные, судя по всему, под госгарантии) и средства, полученные от продажи облигаций на фондовом рынке. Однако в СМИ неоднократно назывались цифры и в 3,5 млрд долл. и в 4 млрд долл. Не исключено, что истина, находится где-то посередине, поэтому, с высокой долей вероятности можно утверждать, что реальные расходы российских налогоплательщиков на программу SSJ-100 приближаются к 3 млрд долл.

«Россия вложила в разработку SSJ-100 огромную сумму денег, которую теперь нужно отбивать. Поэтому понятно, что на самом высоком уровне этот самолет будет всячески продвигаться в ущерб украинской разработке», – считают в Центре экономического и политического анализа. Подтверждение этих слов – в конкретных действиях российских чиновников, от которых непосредственно зависят дотации в авиапром: в этом году ОАК пересмотрела планы по производству Ан-148 на ВАСО в сторону сокращения вдвое, до пяти единиц. Но под вопросом и эта цифра, поскольку завод перестал закупать для Ан-148 комплектующие. В результате некоторые потребители уже отказываются от Ан в пользу SSJ-100, сетует руководитель «Мотор Січі» В. Богуслаев, приводя пример упомянутой выше компании Utair.

В это же время производственные планы по SSJ-100 только увеличиваются (на 2011 г. – с 10 в начале года до 14 сейчас).

В Ле Бурже корпорация ОАК договорилась поставить 12 SSJ-100 на более чем 350 млн долл. для индонезийской авиакомпании Sky Aviation. А в центральном офисе ОАК сообщили о 170 твердых контрактах на эту модель, в т. ч. 104 на экспорт. Крупнейшие заказчики – Kartika (Индонезия), Pearl Aviation (США) и «Аэрофлот», которые получают по 30 самолетов. Портфель же заказов на Ан-148, по информации ОАК, не превышает 100 единиц.

Такая позиция во многом связана с заинтересованностью в продвижении SSJ-100, допускают в запорожском ОАО «Мотор Січ», которое производит двигатели для Ан.

Такое предположение разделяет *заместитель председателя комитета по транспорту Госдумы РФ, депутат от Воронежской области С. Гаврилов*. «Хотелось бы отметить такой самолет, как Ан-148, выпускаемый в Воронеже. К сожалению, его поставки невелики. Кооперация с украинским авиапромом тормозится. Можно сказать, что это политический проект. Есть очень влиятельные силы, которые заинтересованы в том, чтобы проект провалился. В 2011 г. Воронежский авиазавод планировал выпускать 30 Ан-148 в год, позже стали говорить о выпуске девяти самолетов. У нас очень специфический рынок, которому требуются самолеты, пригодные для взлетных полос не очень высокого качества. Поэтому ключевой для нас моделью должен стать Ан-148. Скорость – около 900 км в час, дальность – 5 тыс. км, перевозит в среднем 70 пассажиров. Он идеально подходит для всех полос, включая грунтовые», – считает депутат.

Эксперты обращают внимание на то, что на практике SSJ-100 по сравнению с Ан-148/158 имеет ряд минусов.

Так, например, возникает вопрос о перспективах обслуживания этих самолетов в России. Как обращают внимание отдельные обозреватели, российский авиапром вряд ли сможет их поддерживать. Скорее, можно говорить о том, что производство этих самолетов обеспечит дополнительные рабочие места в Италии, Германии и других странах ЕС.

«Он не способен садиться на грунтовые аэродромы, так как двигатели расположены всего в 40 см от земли. К тому же для Ан достаточно взлетно-посадочной полосы в 1 км с небольшим», – добавляет В. Богуслаев. Этот факт еще в 2010 г. подтвердил на совещании авиастроителей и премьер-министр России В. Путин: «Ан-148 – хорошая современная модель, которая будет очень востребована в РФ. Двигатели посажены высоко, поэтому мусор попадать не будет – это не Superjet. Машина вполне адаптирована к российским условиям. Это хороший пример кооперации с украинскими партнерами, которые работают очень корректно и качественно, своевременно выполняют обязательства».

К тому же летающих Sukhoi SuperJet-100 меньше, чем Ан-148: всего один. 19 апреля 2011 г. первый серийный самолет был передан в эксплуатацию

армянской авиакомпании «АрмАвиа». Как сообщил *глава аналитической службы «Авиапорт» О. Пантелеев*, на данный момент есть только два готовых серийных самолета SuperJet-100: один – для компании «АрмАвиа», второй – для «Аэрофлота». «Однако... “Аэрофлот” свой самолет еще не принял. Компания заявляет о несоответствии реальных характеристик воздушного судна заявленным ранее производителем параметрам», – отметил эксперт.

Как заявил *министр транспорта России И. Левитин*, у «Аэрофлота» есть претензии к Sukhoi SuperJet-100 по техническим параметрам. По данным газеты «Ведомости», претензии связаны со значительно меньшей топливной эффективностью по сравнению с ожидавшейся. Самолет весит на 3,5 т больше обещанного и расходует на 11 % больше топлива на час полета (1864 кг/ч), чем это зафиксировано в контракте на поставку (1680 кг/ч).

О том, что первые экземпляры SSJ не соответствуют заявленным требованиям, «официально» упомянул и *глава армянской авиакомпании М. Багдасаров*.

Согласно неофициальной информации, в процессе проведения повторно-статических испытаний SSJ-100 отдельные элементы крыла и фюзеляжа не выдержали циклической нагрузки и начали разрушаться. При этом проблемы с усталостной прочностью обнаружились слишком поздно. Крыло на сборке было усилено, а вот с фюзеляжем и центропланом части машин это сделать было невозможно – они уже были собраны.

Помимо того что самолет из-за «накладок» в крыле стал тяжелее, невозможность доработки части элементов в ходе производства привела к ограничению ресурса. По неофициальным данным, на первых машинах он не превышает 3 тыс. летных часов, а число циклов не может быть более чем 4500 взлетов / посадок. Таким образом, если самолеты будут налетывать по 250 часов в месяц (вполне достижимый показатель), то ресурс будет исчерпан всего через год эксплуатации.

Так что можно с достаточно высокой уверенностью предположить, что во второй половине следующего года первые самолеты «АрмАвиа» и «Аэрофлота» будут возвращены производителю для доработки.

«Возврат» первых серийных самолетов на доработку автоматически порождает две проблемы. Во-первых, это неблагоприятно скажется на стоимости программы. Во-вторых, оптимально доработку машины можно провести на заводе-производителе, что внесет затруднения в процесс серийного производства. Выходом теоретически могла бы стать доработка первых серийных SSJ-100 на другом заводе (НАПО, ВАСО или «Авиастар»). Однако процесс передачи соответствующих технологий потребует дополнительного времени и усилий.

Перечисленные проблемы делают задачи, связанные с эксплуатации SSJ-100 «Аэрофлотом», достаточно сложными. Все ошибки сыграют на руку конкурентам нового российского проекта, в первую очередь Ан-148.

Вместе с тем *генеральный директор ИФК А. Рубцов* не склонен рассматривать Ан-148 и SSJ-100 в качестве конкурентов. Он подчеркнул, что самолеты «Антонова» спроектированы для особых условий эксплуатации, они ориентированы именно на сложные аэродромы и могут осуществлять операции даже там, где отсутствует твердое покрытие взлетно-посадочной полосы. Sukhoi Superjet-100 ориентирован на эксплуатацию с более качественных аэродромов и, соответственно, имеет сложности при эксплуатации в плохих условиях базирования. Поэтому, хотя по вместимости обе машины близки, их трудно сравнивать. У каждой из них должен быть свой путь развития.

«Я думаю, будет логичным, если “Сухой” станет продвигать свою платформу на рынок деловых самолетов. В этом нет ничего противоречивого: Embraer это делает давно со своими пассажирскими самолетами, предлагая деловые версии Legacy и Lineage. Аналогичным образом поступают Airbus и Boeing.

Что касается “Антонова”, он предлагает Ан-168. Это вариант пока еще не реализован в металле, но заказы на него уже поступили. Управление делами президента РФ заказало две штуки, правда, без дополнительных баков, но в VIP конфигурации. Прорабатывается несколько заказчиков на эти самолеты в Латинской Америке и России. Интерес рынка есть, что еще раз подтверждает, что путь создания деловых версий на основе базовой пассажирской модели – абсолютно нормальный, логичный путь развития семейства самолетов.

Рассматривая вопрос с другой стороны, можно сказать, что было бы нелогичным не воспользоваться тем, что современные отечественные самолеты располагают хорошими характеристиками по расходу топлива, дальности и скорости полета, а также сравнительно большими салонами с комфортными условиями для путешественников. То есть имеют шансы на рынке деловой авиации», – подытожил А. Рубцов.

Итак, спрос на отечественную авиатехнику на российском рынке есть и в ближайшем времени останется. Вместе с тем сохраняется задача по удовлетворению этого спроса – налаживанию эффективного производства. Однако для этого необходимо достижение договоренности и слаженности действий как украинской, так и российской стороны.

К сожалению, сегодняшний уровень сотрудничества пока еще не соответствует масштабности задач.

В частности, в соответствии с обнародованной рядом СМИ информацией анонимного высокопоставленного чиновника Государственного агентства Украины по управлению государственными корпоративными правами и имуществом (бывшее Минпромполитики Украины), руководитель «Объединенной авиастроительной корпорации России» (ОАК) М. Погосян стремится ликвидировать производство самолетов Ан-148 на воронежском заводе.

Как подчеркнул источник, М. Погосян как разработчик самолета SukhoiSuperjet-100 не может объективно руководить ОАК, поскольку боится конкуренции со стороны самолетов украинской разработки Ан-148 и Ан-158. «Казалось, прямой конкуренции между SukhoiSuperjet-100 и Ан-148, Ан-158 нет, но он боится этой конкуренции и сделает все, чтобы уничтожить производство на воронежском заводе», – сказал чиновник.

По его словам, самолет SukhoiSuperjet-100 создавался не для рынка СНГ, а для западного рынка и выполнен преимущественно из иностранных, а не российских комплектующих. Источник считает, что в условиях, когда спрос на самолеты SukhoiSuperjet-100 невелик, М. Погосян стремится «уничтожить производство Ан-148 с целью занять их место на рынке».

Представитель украинского агентства подчеркнул, что создатель одного из самолетов из линейки ОАК не может объективно руководить развитием всех проектов корпорации.

Помимо этого, обращает на себя внимание циркулировавшая недавно в СМИ информация о том, что Российский «Салют» и украинская «Корпорация Ивченко», занятые совместным производством двигателей для самолетов Ан-148, Як-130, Бе-200, а также Ан-70, обсуждали вопрос о прекращении совместного сотрудничества. По информации изданий, российская компания объясняла свое нежелание продолжать работу с партнером своей неготовностью платить роялти второй стороне, предлагая для решения проблемы создать совместное СП, которое смогло бы получить индивидуальные права на производимые продукты – двигатели.

«Мы связались с представителями украинской и российской сторон для выяснения подробностей, – сообщила *старший аналитик Dragon Capital Т. Шепетко*. – В соответствии с нашими ожиданиями, представители обеих сторон заявили, что у них нет намерений прекращать длящееся уже много лет взаимовыгодное сотрудничество».

Двигатели, которыми оснащаются вышеупомянутые самолеты, проектировались Украиной и Россией совместно, однако все патентные права принадлежат украинской стороне, при этом российская сторона платит роялти за поставленные двигатели. Вследствие этого министерство промышленности и торговли Российской Федерации недавно внесло предложение о создании совместного предприятия с «Корпорацией Ивченко» с целью освобождения от уплаты роялти. Украинская сторона пока не дала официальный ответ.

«Между тем, поскольку компания “Мотор Січ” осуществляет полный цикл производства данных двигателей, мы сомневаемся в том, что российская сторона будет настаивать на прекращении сотрудничества, в особенности учитывая тот факт, что замены двигателям “Мотор Січ” для вышеупомянутых самолетов пока нет, да и к тому же финансирование совместного производства самолетов не прекращается», – отметила Т. Шепетко.

Выступая, с одной стороны, с предложением о создании СП с «Корпорацией Ивченко», с другой – российская сторона заявила об отказе от использования запорожских двигателей на совместном российско-украинском самолете Ан-148. Вместо двигателя Д-436-148 разработки ГП «Ивченко Прогресс» и производства ОАО «Мотор Січ» на машинах будет устанавливаться российско-французская разработка SaM-146 – продукт, созданный на паритетных началах НПО «Сатурн» и французской фирмой СНЕКМА. Отказ был мотивирован тем, что при установке Д-436 самолет не удастся сертифицировать по международным стандартам, поскольку ни производство, ни материалы, из которых изготовлен украинский мотор, не имеют соответствующих международных сертификатов. А сертификационные процедуры не только весьма дорогостоящие, но требуют большого времени для их прохождения.

Совместный продукт СНЕКМА и «Сатурна» обладает и другим важным преимуществом, касающимся послепродажного обслуживания. Для этих целей СНЕКМА предоставляет свой сервисный потенциал, пояснил исполнительный директор НПО «Сатурн» И. Юдин. «Таким образом, продавая продукт на мировом рынке, мы имеем отработанную сеть, на базе которой можно осуществлять обслуживание двигателя SaM-146 во всех регионах мира; такая возможность у украинского двигателя отсутствует», – подчеркнул И. Юдин.

После чего последовало заявление уже украинских авиакомпаний, планирующих приобрести Ан-148, о необходимости замены Д-436-148 на продукт европейских производителей. Вместе с тем определенная логика не чужда и высказываемым на ряде авиационных форумов относительно обоих двигателей аргументам, суть которых сводится к следующему: SaM-146 – это хороший пример, как «Сатурн» с помощью иностранцев пытается задавить российский же «Салют» с производством Д-436 в Омске.

Даже на первый взгляд, сравнивая SaM-146 и Д-436, видно:

- SaM-146 на 350 кг тяжелее Д-436-148;
- в SaM-146 68 % французских компонентов, в Д-436 80 % российских;
- Д-436 на 8–10 % экономичней SaM146;
- Д-436 конструктивно совершеннее – трехвальный с большим числом ступеней компрессора и турбины, SaM-146 – двухвальный с меньшим числом ступеней, соответственно меньше Пк, степень двухконтурности, термоперепад на турбине и прочее.

– SaM-146 стоит 4,5 млн долл., Д-436 стоит 2 млн долл.

То, что SaM-146 модульный и можно менять вентилятор, ступени компрессора и турбины «на крыле», могло удивить в начале 70-х, но не сейчас, когда это делается повсеместно. Кроме всего, удивляет крайняя бедность сведений об этом «чуде» в Интернете – нигде нет подробных характеристик SaM-146. А то, что этот двигатель выбрали для «Суперджета», объяснил сам же М. Погосян на одном из авиасалонов – двигатель с большим миделем, как

Д-436, BR-715 или CF-34-10, просто черпал бы землю на «Суперджете», совсем не из-за «суперхарактеристик» SaM-146. Если же смотреть на сложности сертификации российских двигателей за рубежом – да, сложно, но когда-то это надо сделать, а не «помогать» французам в финансировании их двигателестроения.

В контексте последнего соображения примечательно, что Госпредприятие «Антонов» активизировало работу по обеспечению сертификации семейства пассажирских региональных реактивных самолетов нового поколения Ан-148/158/168 в Европейском Союзе. Как сообщил глава ГАК «Антонов», генеральный конструктор ГП «Антонов» Д. Кива в ходе 49-го Международного авиакосмического салона «Ле Бурже-2011», на сегодняшний день уже получен сертификат типа Европейского агентства авиационной безопасности (EASA) на англоязычную кабину самолетов семейства. Следующий этап – сертификация силовой установки самолета, отметил генконструктор. «К сожалению, мы по двигателю сертификата EASA не получили. Поэтому стал вопрос об альтернативном двигателе», – сказал он. В числе возможных альтернатив украинской силовой установки рассматриваются российско-французский SaM-146, а также двигатели западных производителей: американской General Electric, британской Rolls Royce, канадской P&W, уточнил он. Вместе с тем, по словам генконструктора ГП «Антонов», по своим ключевым характеристикам украинский Д-436-148 не существенно уступает западным аналогам. По топливной эффективности западные аналоги превосходят украинский двигатель лишь на 2–3 %, сказал он. Д. Кива также сообщил, что процедура адаптации западного двигателя к самолетам перспективного семейства «Антонов» займет не менее двух-трех лет.

Остается вопрос: будет ли ждать это время российский рынок?.. *(Статья подготовлена на основе использования материалов: Аналитик: Украинские самолеты могут заменить Ту-134 // Росбалт Украина (<http://www.rosbalt.ru/ukraine/2011/06/24/862319.html>). – 2011. – 24.06; Полевой М. Достучаться до небес // Finance.ua (<http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2011/07/11/244652>). – 2011. – 11.07; Захаров А., Галенко В. Sukhoi Superjet: накануне экзамена // Aviation Explorer (<http://www.aex.ru/fdocs/1/2011/5/31/19646/>). – 2011. – 31.05; Гребеник Е. Трагедия Ту-134 даст шанс Ан-148 // Укррудпром (http://www.ukrrudprom.com/digest/Tragediya_Tu134_dast_shans_An148.html). – 2011. – 7.07; Приходко Н. Самолетам-ветеранам ищут замену // Вести (<http://www.vesti.ru/doc.html?id=506532&cid=6>). – 2011. – 12.07; Мокроусова И. SuperJet всемогущий. Как чиновники выполняли поручение президента о выведении Ту-134 из эксплуатации // АвиаПорт (<http://www.aviaport.ru/digest/2011/06/27/217799.html>). – 2011. – 27.06; Объединенная Авиастроительная Корпорация: откаты и «распилы» // Newsland (<http://www.newsland.ru/news/detail/id/724537/cat/86/>). – 2011. – 22.06;*

СМИ: Производство Ан-148 в Воронеже ликвидируют из-за конкуренции с Superjet *РосбалтУкраина*
<http://www.rosbalt.ru/ukraine/2011/06/29/864145.html>. – 2011. – 29.06;
Шкуро М., Абрамов В. уПАКованный авиапром // АвиаПорт
(<http://www.aex.ru/docs/2/2011/6/23/1354/>). – 2011. – 23.06).

В. Бондаренко, мол. наук. співроб.

Торгові війни трьох проти одного

Відносини між Україною та Росією переживають період певного охолодження. Джерела нинішньої напруженості оглядачі вбачають не лише в конфлікті економічних інтересів, а й у питанні подальшої геополітичної орієнтації України.

На сьогодні основними каменями спотикання українсько-російських взаємин стали проблема ціни на газ – на перегляді формули якої Україна давно, хоч поки і безрезультатно наполягає в переговорах із РФ – та дедалі наполегливіші пропозиції Києву активніше долучатися до процесу інтеграції з Митним союзом (МС). Саме зі вступом до МС російська сторона пов'язує можливе зниження цін на енергоносії для України.

Невизначеність України в плані приєднання до Митного союзу та активізація її дій на євроінтеграційному напрямі останнім часом дедалі більше турбує Росію. Україна активно намагається згладити гострі кути та періодично пропонує керівникам МС пропозиції щодо формату співпраці. Так, нещодавно Посольство України в РФ передало керівним органам Митного союзу відповідні пропозиції.

Офіційно зміст документа не оприлюднюється, однак чиновники запевняють, що йдеться про взаємовигідні проекти. ЗМІ, посилаючись на інформацію джерел, близьких до уряду України, повідомляють, що йдеться не про членство України в МС, а лише про наповнення конкретним змістом формули «3+1», ще в квітні запропонованої Президентом В. Януковичем. Отже, йдеться, за словами високопосадовців, про «взаємовигідне співробітництво і партнерство без вступу до Митного союзу».

Проте, на переконання політолога В. Карасьова, Росію не влаштує часткова інтеграція України до Митного союзу. «Участь України в Митному союзі в рамках формули “3+1” можлива лише у вигляді секторальних проектів, а саме: це галузеві проекти на базі об'єднаних корпорацій. Росію влаштує об'єднання в атомній сфері, суднобудуванні, авіабудуванні. Зрозуміло, Росію цікавить об'єднане управління української ГТС. Можна це назвати створенням СП для модернізації ГТС, у результаті чого Росія отримає право на контроль над

транзитом, минаючи українську владу, політичну надбудову і оболонку», – вважає він.

Прохолодне ставлення російської сторони до запропонованої Києвом формули «3+1» опосередковано підтверджується діями східного сусіда України. Зважаючи на зближення України з Європою, Митний союз затвердив список українських товарів, на які будуть поширені антидемпінгові та спеціальні захисні заходи.

Ці заходи вже зачепили імпорт сталевих (діаметром до 820 мм) і нержавіючих труб з України, а також поліамідної технічної нитки (скловолокно), машинобудівних кріплень і кріпильних виробів. В основному ці заходи були ініціативою Росії, проте тепер їх дія буде поширюватись на Білорусь і Казахстан. Також 28 червня набрала чинності постанова уряду, підписана російським прем'єром В. Путіним, про введення строком на три роки 26-відсоткового антидемпінгового мита на українські сталеві ковані валки для прокатних станів. Російська сторона пояснила цей крок вимогами законодавства держав-членів Митного союзу.

Як наголосив прем'єр-міністр Росії В. Путін, українські металурги є конкурентами для виробників Митного союзу. Про це він сказав під час спілкування з працівниками Магнітогорського металургійного комбінату, відповідаючи на питання, чим небезпечний вступ України до Митного союзу для металургійної галузі.

Разом з тим він зазначив, що поки не відомо, чи вступить Україна до Митного союзу та Економічного простору. «Політичне керівництво України, наскільки я собі уявляю, поки таких планів не виношує в практичному вигляді. Що це означає? Це означає, що три країни – Росія, Білорусь і Казахстан домовлятимуться про те, як захищати свій внутрішній ринок від продукції з третіх країн», – підкреслив він.

В. Путін також відзначив, що якщо Україна вирішить приєднатися до Митного союзу, то це «підвищить конкуренцію для металургійної промисловості, та й для інших галузей економіки в Росії».

Також на початку минулого місяця в Москві було прийнято рішення про значне збільшення з 8 липня 2011 р. мита на імпорт української карамельної продукції. Уряд Росії вирішив стягувати з імпоротної карамелі мито в розмірі майже 300 дол. за 1 т. Учасники ринку при цьому констатували, що нове мито в розмірі 25 % від вартості товару практично закряє російський ринок для української карамелі.

За словами міністра аграрної політики і продовольства М. Присяжнюка, Україна щорічно ввозить до Росії 16 тис. т карамелі, тоді як ще в 2004 р. обсяг поставок становив 60 тис. т. Після введення мита очікується подальше скорочення експорту, підкреслив він.

Варто відзначити, що раніше Митний союз, головним членом якого є Росія, вже підвищив мито на український цукор, гречану крупу, картоплю, капусту і насінневу картоплю.

Проте цим МС не обмежився та на підставі висновків інспекції 32 українських м'ясо-молочних підприємств заборонив поставки з 18-ти з них. Як заявив помічник керівника Россільгоспнагляду О. Алексеєнко, поставки продукції українських м'ясо-молочних підприємств будуть відновлені після того, як там усунуть виявлені недоліки. За його словами, українські м'ясо-молочні підприємства не відповідають вимогам Митного союзу.

Водночас українські експерти висловлюють сумніви в тому, що обмеження українського м'ясо-молочного імпорту пов'язані з недоліками якості. Як відзначив керівник групи експертів асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ) В. Лапа, до списку підприємств, яким заборонено експорт, потрапили й ті, які є в Україні найсучаснішими, й використовують нові технології, що застосовуються і в Європі.

Голова Союзу птахівників України О. Бакуменко не заперечує можливості упередженості російських інспекторів щодо імпорту української тваринницької продукції. Так, за його словами, викликає подив те, що українські птахівницькі підприємства успішно пройшли три комісії ЄС на предмет можливості поставок у Європу, де система контролю за якістю та безпекою продукції на високому рівні, а інспекції з боку Росії – не пройшли.

Загалом українські експерти сходяться на думці, що більшість обмежувальних заходів мають політичний підтекст. Так, на думку директора економічних програм Центру ім. Разумкова В. Юрчишина, жорсткі заходи проти українського експорту є відповіддю на небажання України вступати до Митного союзу. «Російське керівництво неодноразово заявляло, що без вступу в ТС Україну очікує введення обмежень проти експорту», – зазначає експерт.

Хоча В. Путін запевняє, що, «знімаючи бар'єри всередині Митного союзу, ми в жодному разі не збираємося допустити, щоб на зовнішніх кордонах МС вибудовувалися нездоланні бар'єри», очевидним залишається факт, що «гармонійна інтеграція в глобальну економіку всіх наших країн», про яку говорить прем'єр РФ, вбачається Москвою виключно як реалізація російського сценарію.

Варто звернути увагу на те, що ескалація митного протистояння з Україною може бути не вигідною членам Митного союзу, адже в Білорусі, наприклад, частка українського імпорту сільгосппродукції становить 21,5 %, машинобудування – близько 20 %, хімічної промисловості – 11 %; Казахстан покриває потреби в продукції машинобудування українськими поставками приблизно на третину. Отже, виникають закономірні питання щодо вигідності згаданим країнам запровадження обмежень на імпорт українських товарів та джерел наповнення відсоткової ніші, що звільняється з обмеженням ввозу української продукції.

Експерти констатують той факт, що офіційна Москва не змінила тактики ведення торговельної війни. Основний удар уже традиційно наноситься по українських продуктах харчування та металургії. При цьому Москва використовує загороджувальні мита та посилення контролю за якістю української продукції, який фактично блокує її доступ на російський ринок. Нинішня ситуація відрізняється лише тим, що офіційний Кремль має у своєму розпорядженні посилене геоекономічне знаряддя – Митний союз.

Варто відзначити, що саме з митними проблемами фахівці пов'язують зміни в робочих графіках Д. Медведєва і В. Януковича: їх зустріч, після того, як була кілька разів перенесена, врешті призначена на кінець липня. Очевидно, сума негативних наслідків для української економіки до цього часу повинна посилити мотивацію української сторони до вирішення питання участі в МС.

Тим більше, що, за оцінками аналітиків, втрати України в торговельній війні з Росією можуть бути істотними. Загалом негативне сальдо торгівлі товарами може погіршитися на 0,6–1 млрд дол., що в нинішній ситуації значно погіршить макроекономічну стабільність в Україні.

Якщо розглядати ситуацію з галузевої точки зору, то митні обмеження виявляться досить болючими для металургії, що все ще залишається базою економічного зростання в Україні. Наразі аналітики не впевнені, що позитивні показники в галузі, що характеризували перше півріччя, збережуться до кінця року. На думку директора економічних програм Українського центру економічних і політичних досліджень В. Юрчишина, за результатами року зростання промислового виробництва становитиме всього 6 %. «Економіка країни залежить від світової кон'юнктури, насамперед від цін на метал, – говорить В. Юрчишин, – а вони знижуються». Обмеження російського ринку в цій ситуації для вітчизняних металургів, звісно, створить проблеми. Водночас, наголошують фахівці, є й інші ринки: Азія, Латинська Америка, Європа. Якщо замислюватися про якість української сталі і працювати над собівартістю, то знайти ринки збуту – реально. Зрештою, можна розраховувати і на внутрішній ринок: будівництво готелів, мостів, стадіонів, аеропортів у рамках Євро-2012, запуск нових соціальних програм доступного житла підвищують попит на вітчизняну металопродукцію.

Що ж до сільськогосподарської продукції, то, за словами керівника групи експертів асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» В. Лапи, заборона на ввезення тваринницької продукції в країни Митного союзу негативно позначиться в першу чергу на виробниках сирів. На його думку, «за іншими видами продукції це не настільки критично», оскільки щодо м'яса птиці, то поставки «не встигли розвинути». «Тому там буде обмежений вплив, а в молочній промисловості складніше», – вважає представник аграріїв.

Окрім того, фахівці прогнозують, що вже до кінця 2011 р. українські виробники (дві-три компанії – по м'ясу птиці і дві-три – по яєчних продуктах) можуть отримати доступ на європейський ринок.

Експерти також зауважують, що російська сторона, унаслідок впроваджених нею санкцій, у свою чергу матиме певні втрати, наприклад, у вигляді підвищення цін на ті види продукції, український імпорт яких обмежується, що вряд чи бажане для російської влади перед виборами.

Водночас українським виробникам варто бути готовими до посилення митного тиску. На думку ряду аналітиків, це може відбутися вже восени, зокрема, у зв'язку з актуальністю питання ціни на природний газ. Разом з тим, вважають оглядачі, може бути розширений список українських продуктів, що будуть обкладатися додатковими митами.

Видається цікавим, що Президент і Прем'єр-міністр України поки «не бажають помічати» розпочатих російським керівництвом активних жорстких дій щодо України. Так, Президент говорить про відносини з Росією виключно в оптимістичних та доброзичливих тонах. «Ми йдемо по шляху відновлення відносин з Росією, тому що ми приречені бути партнерами», – наголосив В. Янукович.

Представники провладної більшості також обережні в оцінках. Хоча перший заступник голови фракції Партії регіонів, заслужений економіст України М. Чечетов рішення Митного союзу щодо заборони на ввезення українських товарів у країни Митного союзу і назвав «дискримінаційним», водночас висловив упевненість у тому, що «наш уряд, а головне Президент В. Янукович зробить усе, щоб під час переговорного процесу з російською стороною було досягнуто компромісне рішення». «Думаю, що президентам обох країн все-таки вдасться вийти на таке рішення, яке відновить поставки наших товарів до Росії, країн Митного союзу», – додав «регіонал».

При цьому «литвинівець» О. Зарубінський не виключив, що Україна у зв'язку з митними обмеженнями може дати симетричну відповідь, адже на її ринку наявна російська продукція. Варто нагадати, зокрема, що на початку року, коли обговорювалося питання про збільшення квоти на безмитну поставку українських труб до Росії, Київ скасував обмеження на ввезення російських феросплавів та мінеральних добрив. Тепер же, як стверджують експерти, бар'єри можуть бути відновлені.

Дає підстави для експертних роздумів і структура товарообігу між країнами: попри задоволення В. Януковича його зростанням (у цьому році очікується близько 50 млрд дол. порівняно з торічними майже 42 млрд дол.), фахівці, аналізуючи складові товарообігу, доходять висновку, що саме Україні, а не Росії, треба вживати заходів з обмеження імпорту партнера. За січень – травень 2011 р. негативне сальдо для України в торгівлі товарами двох держав становило 5,3 млрд дол. Причому якщо експорт товарів з України до Росії зріс до відповідного періоду минулого року на 56,6 %, то імпорт з Росії до України збільшився на 63,0 %. Тепер, після введення мит на велику групу українських товарів, торговий баланс для Москви покращиться, а для Києва погіршиться ще більше.

На переконання експерта із зовнішньоекономічної діяльності, члена-кореспондента НАН України В. Сіденка, сьогодні перед Україною є вибір: «або відповісти адекватними діями, що було б, на мій погляд, кардинальною помилкою, тому це означало б увійти у виконання російського сценарію подій. Не маючи серйозних ресурсів, ми можемо зазнати поразки в торговельній війні й отримати щось подібне до газових конфліктів, тобто таку угоду, яка потім шкодитиме нашим національним інтересам. Або ж запропонувати якісь позиції, які б зацікавили певні впливові кола в Росії, і були спрямовані на те, щоб нейтралізувати ці намагання загострювати торговельно-економічні відносини».

«Насамперед це пропозиції кооперації в певних секторах, де є спільні інтереси. Спільна модернізація певних галузей у тому ж авіапромі чи суднобудуванні. Думаю, що тут є певні можливості, хоча вони не такі прості, як здається, тому що коли йдеться про кооперацію, то загальна позиція у росіян – отримати повний контроль. Тут питання йде про вміння вести переговори та запропонувати такі умови, які б не позбавляли Україну можливості бути рівноправним партнером, а з іншого боку – були цікавими росіянам», – вважає експерт.

С. Солодкий, заступник директора Інституту світової політики, виступає проти тактики поступок. «Які будуть наслідки, якщо Україна піде на поступки чи щодо Митного союзу, чи здачі своїх енергетичних, транспортних та інших потужностей через створення спільних підприємств? Україна може втратити серйозний елемент інтересу до себе з боку Європейського Союзу. Більше того, якщо влада буде користуватися бажанням перемогти на парламентських виборах, пішовши на певні постуки для зниження ціни на газ, то буде вже байдуже, хто переможе на тих виборах, тому що вирішувати питання внутрішньої політики України будуть уже не в Києві, а в Москві», – переконаний експерт.

Прогнозуючи наступні кроки української сторони в торгово-митному протистоянні, фахівці розглядають декілька сценаріїв. За оцінками аналітиків компанії Da Vinci AG, тактика України буде полягати в максимальному відкритті ринку для неросійських компаній. Зокрема, йдеться про активне залучення транснаціональних корпорацій до роботи в стратегічно важливих для російської сторони секторах української економіки. Також вказується на можливість стимулювання китайських інвестицій у всі сектори економіки і поступового входження України в геоекономічну орбіту Китаю як виробничого майданчика для експорту в ЄС.

Окрім цього, як засіб тиску на російську сторону може використовуватися активізація переговорів у питанні підписання ЗВТ з ЄС.

Розглядається також можливість використання тактики, що передбачає «зелений коридор» для українських ФПГ у приватизації об'єктів, які цікаві російському бізнесу. У першу чергу йдеться про енергетику, машинобудування та хімпром. У ЗМІ обговорюється і можливість створення несприятливого

клімату для роботи російських компаній і фактичну реприватизацію і заохочення українських ФПГ у корпоративних війнах і конфліктах з російськими інвесторами.

Поки що ж офіційний Київ обмежується запевненнями в прагненні співпрацювати з Митним союзом, але у форматі «3 + 1», щодо якого навіть підготував пропозиції. Загалом, враховуючи всі обставини, логічно прогнозувати, що розгляд пропозицій України про формат співпраці може затягнутися. Тим більше, що раніше В. Путін наголошував, що Росія «навіть чи» погодиться «з умовами, при яких наші партнери захотіли б скористатися перевагами інтеграційного об'єднання, але не брали б на себе ніяких зобов'язань».

Водночас запропонований Україною документ дає змогу зняти політичну напруженість у відносинах – чергове, вже третє, перенесення зустрічі Президентів Д. Медведєва і В. Януковича відверто вибивалося б з риторики про дружні відносини двох країн. Швидше за все, на цьому етапі питання про відносини України з Митним союзом остаточно не буде вирішене: Київ не відмовиться від стратегічної лінії на євроінтеграцію, а Росія не залишить спроб залучити Україну до повноправного членства в МС.

При цьому в довгостроковій перспективі обмеження з боку Митного союзу можуть – і навіть повинні – бути використані як стимул для зосередження зусиль держави та бізнесу на, по-перше, підвищенні якості власної продукції і, відповідно, її конкурентоспроможності та, по-друге, активізації пошуків нових ринків збуту і розширення партнерських проектів.

Ю. Якименко, мол. наук. співроб.

Украинско-белорусские отношения в контексте интеграционных процессов в рамках Таможенного союза России, Беларуси и Казахстана

Непростое социально-экономическое положение сегодняшней Украины осложняется некоторой неопределенностью в ее внешнеполитических ориентирах. Власть пытается найти решения, позволяющие оптимизировать отношения Украины как с Евросоюзом, так и со странами-участницами Таможенного союза (ТС). Степень эффективности этих решений уже в ближайшем будущем повлияет на состояние отечественной экономики и определит направления ее дальнейшего развития. Политизированность этого процесса во многом мешает объективной оценке происходящего. Прогнозы относительно социальных последствий действий, предпринимаемых в этом контексте властью, также довольно противоречивы.

В этой связи для Украины важным представляется изучение опыта других стран, в частности, ее традиционного торгово-экономического партнера

Беларуси – участницы Таможенного союза, сегодняшние экономические проблемы которой внушают экспертам мало оптимизма относительно перспектив их успешного решения.

«Поскольку экономические проблемы в Беларуси усиливаются, появляются слухи о том, что похожие сложности могут возникнуть и в соседней Украине. И хотя между Украиной и Белоруссией есть схожие черты, есть также и важные финансовые и политические различия, которые стоит иметь в виду, оценивая экономические перспективы Украины», подчеркивает американское издание Stratfor.

Отметим, что двусторонние отношения Украины и Беларуси всегда в значительной степени зависели от того, какие отношения складывались у этих стран с Россией и Европейским союзом.

Напомним, Евросоюз не признал итоги президентских выборов в Беларуси 19 декабря 2010 г. и прекратил контакты с белорусским президентом и его окружением. А. Лукашенко, который до этого вел торговые и информационные войны с российским политическим руководством, был вынужден урегулировать отношения с Россией на условиях вступления Беларуси в Таможенный союз и Единое экономическое пространство. Примерно в это же время началось заметное охлаждение российско-украинских отношений и рост евроинтеграционных устремлений Украины.

Очередной геополитический разворот Беларуси и ее присоединение к ТС и ЕЭП влечет за собой сложные экономические последствия для Украины. Еще в середине июня белорусский президент солидаризовался с позицией России, заявив, что Беларусь будет защищаться от потока товаров, которые идут через Украину. А. Лукашенко отметил, что есть необходимость введения группы изъятий из режима зоны свободной торговли, который будет формироваться в СНГ, подтвердив намерение Беларуси повысить таможенные пошлины на целый ряд товаров, которые проходят через украинско-белорусскую границу.

Напомним, Украина является одним из стратегических торговых партнеров Беларуси, занимая третье место по товарообороту и по объемам экспорта среди всех торговых партнеров республики. В свою очередь Беларусь входит в пятерку наиболее значимых внешнеторговых партнеров Украины.

Основными товарными группами по экспорту в Украину традиционно являются белорусская сельскохозяйственная техника, тракторы, грузовые автомобили, калийные удобрения, нефтепродукты, шины, холодильники и др. Украина поставляет в Беларусь в основном металлопродукцию, изделия из черных металлов, электроэнергию, жмыхи, шроты, подсолнечное масло и пр.

Как отмечают СМИ, развитие межрегионального и приграничного сотрудничества является одним из приоритетных направлений работы по наращиванию товарооборота между Беларусью и Украиной. Проводятся заседания межправительственной Белорусско-украинской смешанной комиссии по вопросам торгово-экономического сотрудничества. В Беларуси

сформированы межведомственные рабочие группы по развитию сотрудничества с регионами Украины, возглавляемые членами правительства Беларуси, на регулярной основе осуществляются визиты белорусских делегаций. В Украине функционируют более 100 украинских структур товаропроводящей сети, продвигающих на рынок белорусскую продукцию. В настоящее время действует девять белорусско-украинских совместных сборочных производств, из них шесть создано в Украине. В Беларуси работают сборочные производства автобусов «Богдан», пассажирских вагонов, доильного оборудования. Проводятся поставки в Украину белорусской сельскохозяйственной техники на условиях долгосрочного лизинга.

В мае 2010 г. из порта Одессы через территорию Украины начаты поставки венесуэльской нефти на ОАО «Мозырский НПЗ». Кроме этого, в прошлом году было реализовано принципиально новое направление сотрудничества – достигнуты договоренности и подписан контракт на прокачку в Беларусь по территории Украины ежегодно 4 млн т азербайджанской нефти (2011–2012 гг.) нефтепроводами Одесса – Броды и «Дружба».

По данным торгово-экономической группы Посольства Беларуси в Украине, товарооборот между Беларусью и Украиной в январе – мае текущего года возрос в 1,5 раза по сравнению с аналогичным периодом прошлого года и составил 2,152 млрд долл. Экспорт белорусской продукции в Украину за данный период возрос на 58,8 % до 1,319 млрд долл. Импорт увеличился на 31,2 % и составил 833 млн долл. Размер положительного для Беларуси торгового сальдо за этот период достиг 486 млн долл.

О дальнейших перспективах двустороннего сотрудничества Украины и Беларуси неоднократно заявлял глава украинского правительства Н. Азаров. Так, в ходе майского заседания Совета глав правительств СНГ Премьер-министр Украины заявил, что страны могли бы совместно реализовать ряд программ, которые бы значительно укрепили двустороннее сотрудничество. «Настало время переходить от торгово-экономического сотрудничества к сотрудничеству в более широком смысле – организации совместных производств в Беларуси и Украине в таких сферах, как сельхозмашиностроение, освоение космоса», – сказал Н. Азаров. По его словам, Украина рассчитывает на расширение сотрудничества с Беларусью во всех сферах.

Однако социально-экономическое положение, в котором оказалась сегодня Беларусь, не вполне определенная позиция украинского руководства относительно экономической интеграции в рамках ТС и Единого экономического пространства и охлаждение политических отношений между двумя странами ставят эти перспективы под вопрос. Недавно Чрезвычайный и Полномочный Посол Беларуси в Украине В. Величко заявил, что Беларусь в рамках своих обязательств перед Таможенным союзом вместе с Россией и Казахстаном введет с 1 января 2012 г. ограничения на двустороннюю торговлю с Украиной.

К этим проблемам добавился также дипломатический скандал между Минском и Киевом, который привел к взаимной высылке дипломатов. Так, по сообщениям СМИ, в июне были высланы два сотрудника Посольства Украины в Беларуси – атташе по вопросам обороны и военный атташе. В ответ Украина выслала военного атташе Беларуси А. Каюка. Согласно одной из версий, высылкой дипломатов Минск отреагировал на ответ Президента Украины В. Януковича на обвинения А. Лукашенко во «вшивости». «Суть ответа неизвестна. Но он вызвал негативную реакцию белорусского президента и привел к высылке украинских дипломатов», – резюмируют СМИ.

Министерство иностранных дел и министерство обороны Беларуси не комментировали появившуюся информацию о дипломатическом скандале с Украиной. «Мы не будем комментировать эту информацию», – заявила начальник отдела пресс-службы управления информации белорусского МИД М. Ваньшина. «В пресс-службе министерства обороны никакой информации на этот счет нет», – сказал также начальник управления информации, пресс-секретарь главного управления идеологической работы минобороны Беларуси полковник В. Макаров. В украинском МИД также отказывались комментировать эту информацию.

Позже появилась информация, что причиной выдворения дипломатов стала высылка из Украины за шпионаж двух военных атташе Республики Беларусь. После решения Киева последовала ответная реакция белорусских властей: из Минска были высланы два украинских военных дипломата.

Обе стороны всячески старались избежать огласки. Это означает, что стороны, несмотря на существующие проблемы, не хотят усугублять конфликт.

Некоторому охлаждению отношений Беларуси с Украиной предшествовал период политической нейтральности и неконфликтности. С 2007 по 2010 гг. Украина даже играла роль «адвоката» и посредника Беларуси в европейских структурах. Украина выражает готовность и дальше работать посредником Беларуси в ЕС, однако белорусская сторона воспринимает эту инициативу сдержанно.

Отметим, недавно в Страсбурге министр иностранных дел Украины К. Грищенко снова заявил, что Украина готова помочь наладить контакты между Советом Европы и Беларусью. «Украина готова предоставить свои услуги, облегчить контакты с белорусскими властями, и мы делаем упор на таком понятии, как спокойная дипломатия», – сказал министр. Он отметил, что и Комитет министров Совета Европы, и Парламентская ассамблея считают важным поддерживать сближение между организацией и Беларусью на основе соблюдения общеевропейских принципов. При этом первый критерий, по словам К. Грищенко, – «освобождение лиц, брошенных за решетку после президентских выборов 2010 г.».

Некоторые эксперты считают, что тяжелое финансовое положение Беларуси, скорее всего, вынудит принять предложение Украины о

посредничестве в отношениях с Брюсселем. «Ценой вопроса» для Украины здесь может стать урегулирование белорусско-украинской границы, которое может произойти во второй половине 2011 г.

Напомним также, что в начале июня посол Украины в Республике Беларусь Р. Безсмертный был отправлен в отставку. Эксперты прогнозировали назначение на его место бывшего вице-премьера В. Тихонова, указывая, что эта кандидатура больше подходит для выстраивания конструктивного диалога между главами государств Беларуси и Украины. Но пока это назначение не состоялось. В связи с этим высказывается мнение, что руководство Украины взяло дипломатическую паузу для того, чтобы определить свою политику на белорусском направлении.

Несмотря на декларируемую украинским руководством ориентацию страны на Евросоюз, ее относительно успешный диалог с МВФ и продолжающиеся переговоры о создании зоны свободной торговли с ЕС, влияние России на ход политических и экономических процессов в Украине остается довольно значимым. Руководство РФ в резком прагматичном тоне ведет с Украиной переговоры о путях более тесной экономической интеграции, предлагая ей присоединиться к Таможенному союзу РФ, Беларуси и Казахстана, и демонстрирует при этом готовность к жестким мерам воздействия на оппонента – ТС уже повысил пошлины на ряд украинских товаров, что послужит вытеснению их с рынков стран-участниц союза.

По словам премьер-министра РФ В. Путина, украинское руководство не стремится к скорейшему вступлению в ТС и ЕЭП. «Что это означает? Это означает, что три страны – Россия, Беларусь и Казахстан будут договариваться о том, как защищать свой внутренний рынок от продукции из третьих стран», – заявляет он.

Впрочем, в подобном ключе РФ взаимодействует и со своим партнером по ТС Беларусью, переживающей острый экономический кризис и оказавшейся в политической изоляции. В обмен на финансовую помощь Россия стремится получить полный контроль над белорусской газотранспортной системой и право приоритетного участия в приватизации наиболее эффективных белорусских предприятий.

Как отмечают эксперты, модель белорусской экономики, основанная на дешевом сырье из РФ и экспорте продукции с высокой добавленной стоимостью, терпит крах, поскольку цены на российские ресурсы растут, приближаясь к мировому уровню, а экспортные возможности в направлении ЕС по политическим причинам сужаются.

Кроме того, в результате экономически необоснованной эмиссии официальный курс белорусской валюты значительно снизился, что привело к сокращению практически вдвое международных валютных резервов страны, а также к снижению уровня средней заработной платы. Рост потребительских цен за пять месяцев 2011 г., только по официальным данным, превысил 20 %, а по

итогах года ожидается, что этот показатель может достигнуть 75 %. Все это привело к росту политической нестабильности и социальной напряженности, вылившейся в довольно масштабные акции протеста против действующей белорусской власти.

Оценивая положение, в котором оказалась страна, ряд белорусских и зарубежных экспертов заявили о бесперспективности дальнейших попыток построения «белорусской модели». Так, бывший глава правительства Беларуси и соперник А. Лукашенко на президентских выборах 1994 г. В. Кебич заявил, что «белорусское “экономическое чудо” не состоялось». О том, что «белорусская модель» исчерпала свои возможности, заявил и директор отдела Всемирного банка по Украине, Беларуси и Молдове М. Райзер.

По мнению белорусского политолога Д. Болкунца, «белорусское экономическое чудо» на всех парах мчится к дефолту. Беларусь активно берет кредиты не на модернизацию, а на проедание. Многие госпредприятия Беларуси производят ради производства, и продукция отправляется на склад. Реальная безработица в Белоруссии превышает 15 %.

Валютный кризис и необходимость получения российского кредита наряду с экономической интеграцией в рамках ЕЭП и ТС стали важнейшими факторами, обусловившими сегодняшние взаимоотношения Беларуси и РФ. Экономическая зависимость и ослабление вектора отношений с ЕС вынуждали Беларусь мириться с навязываемым Россией форматом взаимодействия. При этом, отмечают эксперты, происходило снижение взаимного доверия руководителей обеих стран. Кроме того, в российских СМИ получила продолжение тенденция на разрушение позитивного имиджа А. Лукашенко и дискредитацию белорусской модели экономики. Российское руководство продемонстрировало рост внимания к тематике защиты прав человека в Беларуси, а также применило стратегию «обусловленности» при рассмотрении вопроса о предоставлении экономической помощи. По прогнозам эксперта Агентства политической экспертизы А. Сикорского, дальнейшая поддержка Беларуси со стороны России будет основана на ожидании ответных действий белорусского руководства, отвечающих стремлению РФ к участию в реформировании экономики Беларуси.

«От нас сегодня ждут трех вещей – продажи за бесценок государственных активов, отказа от социальной защиты наших людей и сдачи нашего суверенитета. Скажу прямо: не дождутся», – говорит Президент Беларуси А. Лукашенко. По его мнению, руководство России, оценивая ситуацию, в которой оказалась Беларусь, проявляет непонимание экономических реалий. «Меня удивляет: неужели российское руководство не понимает, когда говорит, что они нас субсидируют, кредитуют и так далее, и тому подобное. Мы как были сборочным цехом Союза, так и остались сборочным цехом практически всей России», – заявляет А. Лукашенко. «Мы потребляем не только ресурсы от них, создаем здесь готовый продукт, потребляя около 60 % комплектующих из

России. Это предприятия, на которых занято в России свыше 15 млн человек. Так они что, не понимают, что, поддерживая экономику Белоруссии, они поддерживают российские предприятия?» – спрашивает президент.

Комментируя стремление Беларуси к получению финансовой помощи со стороны МВФ, некоторые эксперты отмечают, что официальный Минск намеренно создает образ Москвы как врага, покушающегося на суверенитет и главные промышленные активы страны, ради переформатирования отношений с Западом и согласия на выделение МВФ новых кредитов. Белорусский политолог А. Ляхович высказывает уверенность, что «власть не пойдет на продажу белорусской госсобственности России. Конечно, без внешних займствований не обойтись. Но власти думают занять деньги не у Москвы: Минск рассчитывает, что Запад все же даст свое согласие на предоставление МВФ кредита в обмен на освобождение политических заключенных. Кроме того, белорусские власти рассчитывают, что Запад пойдет навстречу Минску, опасаясь, что Беларусь будет поглощена Россией».

Бывший посол Украины в Беларуси Р. Безсмертный не склонен видеть в новом белорусско-российском конфликте осмысленных мотивов со стороны Минска. Комментируя новый виток конфронтации, он высказывает мнение, что «белорусско-российские отношения давным-давно потеряли рационализм, здравый смысл. Здесь скорее доминируют простые человеческие обиды: думаю, Лукашенко считает, что Россия ему чем-то обязана и потому должна содержать его режим. А Москве сейчас не до того, чтобы запросто так тратить огромные деньги на Лукашенко. За последние двадцать лет российское государство вложило в Беларусь огромные средства – около 50 млрд долл. Поэтому естественно, что российский бизнес претендует на определенную часть имущества, а Российская Федерация продвигает свои интересы».

Во многих СМИ высказывается мнение, что сегодняшнее положение Беларуси таково, что страна вынуждена согласиться на продажу россиянам белорусских предприятий. Первым в этом списке станет ОАО «Белтрансгаз», 50 % акций которого уже контролируются «Газпромом». Кроме того, как заявил первый вице-премьер Беларуси В. Семашко, к концу текущего года будет создан холдинг «Росбелавто» на базе МАЗа и КАМАЗа.

Впрочем, по словам вице-преьера, российская сторона сможет рассчитывать на приобретение находящихся в собственности белорусского государства акций «Белтрансгаза» только в том случае, если будет поставлять в Беларусь газ по внутрироссийским ценам. Он сообщил, что одним из условий продажи «Газпрому» оставшейся части акций «Белтрансгаза» является нахождение «общего языка» в вопросе образования цены на поставляемый в Беларусь российский газ. В свою очередь глава правления ОАО «Газпром» А. Миллер опроверг это заявление: «Прозвучали сообщения из Беларуси, что достигнуто соглашение о формуле цены. Это не так. Никаких соглашений по формуле цены нет», – подчеркнул А. Миллер. Он также заявил, что «Газпром»

готов «хоть завтра» купить оставшийся пакет акций «Белтрансгаза» за 2,5 млрд долл., если Беларусь не станет выдвигать дополнительных условий.

Недавно стало известно, что «Газпром» продолжит переговоры о покупке 50 % акций «Белтрансгаза» и новых контрактах на поставку газа в Беларусь и его транзит в сентябре 2011 г.

В «Газпроме» отмечают, что эти вопросы придется обсуждать комплексно. «Учитывая, что переговоры продолжатся осенью, то есть в преддверии отопительного сезона, нам придется в комплексе обсуждать вопросы получения “Газпромом” контроля над “Белтрансгазом” и условия поставки и транзита российского газа, хотя нам этого очень не хотелось. Но, к сожалению, и не по нашей вине, переговорный процесс затянулся», – сообщил глава правления российского концерна. С его точки зрения, было упущено время, когда можно было сначала урегулировать корпоративные вопросы по «Белтрансгазу», а потом уже с позиции 100-процентного владельца компании подписывать договоры на поставку и транзит. «Тем не менее, у нас имеются все возможности, чтобы снять оставшиеся нерешенные вопросы задолго до окончания действия существующего контракта на поставку газа в Белоруссию», – подчеркнул А. Миллер.

Глава госкомитета по имуществу Беларуси Г. Кузнецов подтверждает, что в этом году Беларусь продаст «Газпрому» 50 % акций «Белтрансгаза». «В этом году будет продан госпакет “Белтрансгаза”. Проект (договора купли-продажи) практически готов, но вы знаете, что переговоры отложены на осень», – сообщил он. Г. Кузнецов подтверждает, что стоимость пакета составляет 2,5 млрд долл. «На эту сделку навешивается еще очень много дополнительных условий: цены, тарифы и многое другое. Как только все эти сложные вопросы будут решены, сделка пройдет как по маслу», – заявляет он.

Как видим, в переговорах с Беларусью Россия занимает такую же прагматичную позицию, как и в вопросах урегулирования условий поставок российского газа в Украину, требуя вступления страны в ТС и допуска «Газпрома» к управлению украинской ГТС. Напомним, недавно глава «Газпрома» заявил, что одним из главных вопросов в переговорах стран о цене на газ является обсуждение создания совместного предприятия между украинским «Нефтегазом» и российским «Газпромом». Ранее А. Миллер так же заявлял, что «Газпром» может пойти на снижение цены для Украины только в случае слияния двух компаний, которые будут иметь общую стратегию и общие цели. «По видимому НАК “Нефтегаз Украины”... и в целом Украина могли бы решить очень многие вопросы, приняв наше предложение по слиянию и созданию единой компании», – сказал глава «Газпрома».

Хотя Президент Украины В. Янукович исключил возможность слияния «Нефтегаза» и «Газпрома», многие обозреватели считают это решение не окончательным. По словам российского политического эксперта А. Окары, «Президент Украины отказал, причем несколько раз, в этом вопросе, но в

Москве, во властных кругах, есть очень много людей, которые считают, что это неокончательно и еще можно “додавить” этот вопрос, в том числе на президентском уровне».

При этом, по мнению политолога В. Фесенко, в Украине будет хуже, чем в Беларуси, если Россия не снизит цену на газ. «Российская сторона жестко ставит вопрос по отношению к Украине, ведь российскую сторону интересует более широкий спектр вопросов, а не только газ. Россия настаивает на присоединении Украины к Таможенному союзу, а это неприемлемо для Украины», – заявляет эксперт, подчеркивая, что сегодня между странами «возник очень серьезный конфликт интересов, который во многом связан не столько с газом, сколько с геополитическим будущим Украины». Эксперт прогнозирует, что «дальнейшая тактика россиян будет еще более жесткой». «Как минимум до президентских выборов в России они будут наблюдать за тем, как выдерживает украинская экономика повышение цены на газ. Это будет не простое время испытаний, как для экономики, так и украинской власти», – заявляет В. Фесенко. По его словам, основные ФПГ в окружении В. Януковича, а именно группы Д. Фирташа и Р. Ахметова, «ищут в этих условиях собственные сценарии решения проблемы: ведь их бизнес зависит от цены на газ». «Здесь возможны уступки со стороны РФ. Но для всех остальных наступят очень сложные времена», – считает эксперт. Сегодня, говорит В. Фесенко, «Украина наблюдает за ситуацией в Беларуси», и «если Украина окажется в такой же экономической ситуации, как и Беларусь, в том числе из-за высокой цены на газ, то политические последствия для Украины будут очень и очень серьезные». «Для Украины выходом будет подписание до осени соглашения с ЕС о ЗСТ, или же ситуация будет обострена до предела... Если Украина не войдет в Таможенный союз, то единственным предметом компромисса может быть допуск РФ к контролю над ГТС. Другого варианта быть не может», – заключает политолог.

В то же время противники вступления в ЗСТ с ЕС утверждают, что это плохо отразится на внешнеторговом балансе Украины, увеличит импорт, сократит экспорт из-за санкций Таможенного союза и помешает достижению договоренностей с Россией о снижении цены на газ. Все это грозит негативными последствиями состоянию отечественной экономики. При этом сторонники вступления в ЗСТ, например, экономист А. Жолудь, считают, что результатом такого шага станет рост украинской экономики в течение трех-пяти лет, вступление же в Таможенный союз, наоборот, замедлит развитие технологий, потому что основное преимущество украинских товаров на рынке СНГ – это их низкая цена.

В связи с этим пресса обращает внимание на заявления директора департамента интеграции со странами СНГ Минэкономразвития РФ А. Точина, о том, что Украина готова подписать единый договор о зоне

свободной торговли с Россией, доработанный проект которого планируется рассмотреть осенью.

Напомним, в начале июня глава украинского правительства Н. Азаров на совместной пресс-конференции с премьер-министром России В. Путиным по итогам заседания Комитета по экономическому сотрудничеству украинско-российской межгосударственной комиссии заявил, что Украина изучит возможность присоединения к некоторым проектам, которые будут реализовываться в рамках Таможенного союза России, Беларуси и Казахстана. «Мы должны изучить весь договорный материал Таможенного союза и посмотреть, к каким конкретно сделкам мы можем присоединиться для того, чтобы облегчить условия торговли», – сказал он. Премьер также напомнил, что Президент Украины В. Янукович заявил о возможности сотрудничества Украины и Таможенного союза в формате «3+1» и подписал указ о создании специальной группы, которая должна разработать стратегию взаимоотношений Украины и Таможенного союза. Премьер РФ В. Путин на заседании заявил, что более активное подключение Украины к многосторонним интеграционным проектам, прежде всего к Таможенному союзу РФ, Беларуси и Казахстана и к Единому экономическому пространству открыло бы для бизнеса двух стран новые возможности.

Многие обозреватели соглашались с такой точкой зрения, подчеркивая, что вступление в предлагаемый В. Путиным Таможенный союз с экономической точки зрения выглядит для Украины более выгодным как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе.

«Присоединение Украины к ТС позволит ей увеличить свой годовой доход на 6,59 млрд долл. и гарантирует стране дополнительный ежегодный рост ВВП в 1,5–2 %. Только отмена таможенных пошлин на российскую нефть даст Украине 3 млрд долл. в год. Кроме того, можно будет договориться о более низкой цене на российский газ, что в принципе спасет украинскую экономику от коллапса (по словам заместителя председателя правления «Газпрома» В. Голубева, за счет членства в ТС Украина на одном газе экономит 8 млрд долл. в год), и заручиться определенными гарантиями его транзита в Европу», – пишет литовское издание Geopolitika. Кроме того, возможная передача украинской ГТС под управление России избавит Украину от необходимости самостоятельно вкладывать средства в ее модернизацию.

Что касается перспектив подписания соглашения о создании зоны свободной торговли с ЕС, что якобы позволит Украине удвоить свой экспорт в Европу, то эксперты расценивают их довольно скептически. «Европейский сельскохозяйственный рынок субсидируется и давно поделен. Продукция украинской промышленности в условиях ЕС опять же неконкурентоспособна. Короче говоря, Европе нужны не украинские товары (за исключением сырья, например, металла), а украинский рынок. России же, в отличие от Евросоюза, украинская промышленность (например, авиационная) пригодится, т. к.

советские технологические цепочки не утратили свою актуальность. Конечно, вступление Украины в ТС поставит крест на ее самостоятельной экономической и внешней политике, но какова альтернатива? ЕС членства или каких-либо значимых привилегий не обещает», – пишет Geopolitika.

Однако сегодня Украина достаточно интенсивно проводит переговорный процесс по Договору об ассоциации с Евросоюзом, также предполагающим зону свободной торговли, и только после его заключения должен рассматриваться вопрос сотрудничества с Таможенным союзом, что было ранее решено Верховной Радой. Н. Азаров неоднократно заявлял, что Украина заинтересована иметь свободную торговлю как с Западом, так и с Востоком, поскольку товарооборот с Россией составляет 30 %, и с ЕС также почти 30 %, и прогнозировал, что вскоре будет подписан договор о ЗСТ в рамках СНГ, а с ЕС о ЗСТ Украина договорится до конца года. По мнению же некоторых экспертов, Украине не удастся «усидеть на двух стульях» и совместить зону свободной торговли с ЕС и в рамках СНГ.

В пользу преимущества ТС и ЕЭП для Украины высказался и министр экономики Беларуси Н. Снопков, приведя данные, демонстрирующие, что Таможенный союз и Единое экономическое пространство позволили Беларуси существенно нарастить экспорт в Россию и Казахстан.

Акцентируя внимание украинских властей на положительных последствиях вступления Украины в ТС, его участники в то же время демонстрируют Украине минусы, которыми будет сопровождаться отказ Украины от такого шага. Речь идет о введении странами ТС пошлин на ряд украинских товаров.

Как сообщают СМИ, Таможенный союз уже повысил пошлины на украинский сахар, гречку, картошку, капусту, семенной картофель, на очереди украинский сыр и молоко. Кроме того, комиссия Таможенного союза утвердила список товаров, которых коснутся антидемпинговые и специальные защитные меры, действующие в любой из трех стран союза. В список попали стальные (диаметром до 820 мм) и нержавеющие трубы из Украины, а также полиамидная техническая нить (стекловолокно), столовые приборы, машиностроительные крепежи и крепежные изделия. «В основном эти меры были введены в России. Теперь их действие будет распространено на Беларусь и Казахстан. Единственное исключение – стекловолокно, это белорусская инициатива», – цитируют СМИ представителя Минэкономразвития (МЭРТ).

Эксперты считают, что украинская продукция теперь будет фактически вытеснена с рынков Казахстана и Беларуси. «Введением пошлины на украинские товары воспользуются российские конкуренты, которые получат возможность нарастить свое присутствие в Казахстане и Белоруссии», – считает заместитель руководителя департамента по вопросам горно-металлургического комплекса «Госвнешинформ» В. Попов. Проиграют от введения этих мер и потребители, считает руководитель аналитического департамента ИК Concorde Capital А. Герус: «Как показывает практика, введение антидемпинговых либо

специальных мер приводит к пропорциональному повышению цен на продукцию». Скорее всего, этим действия ТС против Украины не ограничатся, считает глава подкомитета Верховной Рады по вопросам международной экономической политики А. Плотников (ПР). «Раз страны, входящие в Таможенный союз, представляют единое экономическое целое, то они должны были синхронизировать проводимые защитные меры», – заявляет А. Плотников, подчеркивая, что вскоре «мы увидим еще и другие шаги, которые можно назвать недружественными к странам, не входящим в союз». «Возможности для дальнейших ограничений очень велики – достаточно вспомнить санитарные нормы и стандарты», – говорит директор экономических программ Центра им. Разумкова В. Юрчишин. С выводами о том, что жесткие меры против украинского экспорта являются ответом на нежелание Украины вступать в Таможенный союз, соглашается и заместитель главы Комитета ВР по вопросам финансов, банковской деятельности, налоговой и таможенной политики С. Терехин («БЮТ – Батьківщина»): «Синхронизация защитных мер Таможенным союзом – нормальный процесс. Но сейчас мы видим, что решения принимаются лишь в пользу российских производителей».

Если Украина и впредь не будет реагировать на такие сигналы со стороны России и воздерживаться от конкретики в вопросах присоединения к Таможенному союзу, то, не исключают эксперты, введение таможенных пошлин коснется и других украинских товаров.

Недавно стало известно о результатах проводившейся с начала июня проверки украинских предприятий, поставляющих мясную и молочную продукцию в Россию. Комиссия Россельхознадзора и национальных ветеринарных служб Беларуси и Казахстана обнаружила нарушения, позволяющие запретить большинству экспортеров работать не только на российском, но также на белорусском и казахстанском рынках.

Как сообщил Россельхознадзор, по результатам проверки четыре предприятия – ООО «Техмолпром» (производство молочной продукции), ЗАО «Хмельницкая маслосырбаза» (производство молочной продукции), птицефабрика «Снятинская Нова» (выращивание гусей, убой птицы, производство готовой продукции), а также ООО ВМП (убой свиней) включены в реестр предприятий-поставщиков продукции в страны Таможенного союза. При этом обращено внимание ветеринарной службы Украины на то, что поставки могут быть ограничены в случае «непредоставления в течение одного календарного месяца гарантий устранения отмеченных в ходе инспекции недостатков на продукцию, выработанную этими предприятиями».

В связи с тем, что шесть предприятий не подтвердили в полном объеме выполнение требований Таможенного союза, на поставки их продукции введены временные ограничения. Это касается ООО «ПО Молис» (производство молочной продукции), ООО «Компания Зевс ЛТД» (убой крупного рогатого скота), мясокомбината «Заря» (убой крупного рогатого скота)

и свиней), ООО «Белоцерковский молочный комбинат», «Конотопмясо» (убой крупного рогатого скота, свиней, разделка и хранение говядины и свинины), ООО «Молочный дом».

Кроме того, введены ограничения на поставки продукции с 12 предприятий, не прошедших инспекцию – ООО «Спартак» (убой крупного рогатого скота), Крыжопольский филиал ООО «Интэр ФУД», ООО «Элитекс» (производство готовой мясной продукции), ООО «Комплекс Агротарс» (убой птицы, разделка, переработка, упаковка и хранение мяса птицы), ООО «Производственно-коммерческое предприятие Прилуки-Агропереработка» (убой крупного рогатого скота, свиней), ОАО «Звенигородский сыродельный комбинат», Жашковский маслозавод, Литинский молочный завод, Ичнянский молочно-консервный комбинат, Купянский молочно-консервный комбинат, ООО «Свіженька» (убой крупного рогатого скота и свиней, разделка говядины и свинины), Мясоперерабатывающий комплекс ЛТД (убой птицы, разделка, упаковка, хранение мяса птицы).

Россельхознадзор также сообщил, что в список поставщиков не могут быть включены 10 проверенных предприятий, в том числе ПАО «Вимм-Билль-Данн Украина» (производство молочной продукции) и его филиал в Харькове.

Украинские эксперты уверены, что со стороны Таможенного союза начинается торговая война против Украины, не желающей присоединиться к объединению.

СМИ ссылаются на мнение руководителя одной из крупных украинских молочных корпораций, который заявил, что первый сигнал к новой торговой войне прозвучал в середине июня, когда отраслевое объединение российских молочных предприятий предложило правительству ограничить импорт из Украины. «Формально причиной было указано, что в украинской продукции содержится пальмовое масло. Но, во-первых, в той продукции, которая экспортируется в Россию, его нет – ведь Россельхознадзор жестко контролирует качество. Во-вторых, в России использование пальмового масла не запрещено, как и в Украине, при производстве отдельных видов продукции – спредов, например. Только в нашу страну сырье завозится без пошлин, а к соседям – с пошлинами, что удорожает российскую продукцию. В-третьих, сложные анализы, позволяющие выявить наличие пальмового масла, насколько мне известно, так никто и не проводил. А что касается качества молока, то в Украине оно принципиально не отличается от российского», – объяснил он. Специалист убежден, что российские производители попытались, закрыв свой рынок, решить проблему сезонного затоваривания. «Летом много молока, а закупочные цены в Украине значительно ниже, чем в России. У них скопилась продукция – они хотят ее продать. Осенью-зимой, когда молока станет меньше, Россельхознадзор откроет рынок – скажут, что их замечания учли», – считает он.

Руководитель украинского Института публичной политики В. Чумак заявляет, что «торговые барьеры – это только средство, механизм, который в данном случае должен показать официальному Киеву невыгодность отказа от вступления в Таможенный союз. Но подобные меры не просто раздражают, они дают противоположный результат. Россия в свое время способствовала тому, что Украина выбрала евроинтеграцию как стратегическое направление внешней политики. Сейчас они, по сути, подталкивают нас активнее двигаться в этом направлении». По мнению эксперта, в экономическом смысле у Украины нет дилеммы выбора, ориентация на торгово-экономическое сближение с ЕС остается приоритетной. «Украинская власть не может принять только необходимость коренного изменения внутренней политики в рамках евроинтеграции. Если у нас понятия “демократия”, “верховенство права”, “защита прав собственности” – это декларации, то для европейцев они – не пустые слова. И вот только в этом измерении у нас пока есть объединяющие нити со многими партнерами по СНГ. Но и эта связь может порваться», – отмечает политолог.

По словам эксперта по экономическим вопросам А. Жолудя, вводимые ТС ограничения негативно скажутся, в том числе, и на Беларуси, потому что ограничение свободной торговли всегда ведет за собой уменьшение прибыли. «Беларусь вряд ли найдет замену нашей продукции с соответствующим качеством и по аналогичным ценам, поэтому, мне кажется, какого-то серьезного ограничения нашему импорту Беларусь вводить не будет. Особенно учитывая то, что на сегодня Беларусь заинтересована в двусторонней торговле с Украиной, а в случае введения санкций против украинских товаров, можно ожидать аналогичных мер и в адрес Беларуси», – сказал эксперт.

«В рамках Таможенного союза основные ограничения инициируются в основном с российской стороны. Но это происходит потому, что в России есть достаточно сильные лоббистские группы, которые производят ту же продукцию, что и украинские предприниматели (например, те же трубные заводы). Поэтому они заинтересованы в устранении конкуренции в лице украинских товаров», – отметил эксперт.

Он также акцентировал внимание на том, что вступление Украины в Таможенный союз маловероятно. Украина сразу подчеркивала, что готова вступать в зону свободной торговли со странами СНГ, но в Таможенный союз мы вступать не будем, потому что это противоречит зоне свободной торговли с Советом Европы.

О том, что нет оснований рассчитывать на присоединении Украины к Таможенному союзу Беларуси, Казахстана и России, заявил недавно и президент Беларуси А. Лукашенко. «Но надежда всегда умирает последней. Мы все-таки хотели бы видеть Украину в Таможенном союзе», – сказал президент, добавив, что по этому вопросу мнение белорусской стороны совпадает с позицией руководства России.

А. Лукашенко отметил, что в решении вопроса о присоединении Украины к Таможенному союзу и Единому экономическому пространству есть ряд объективных и субъективных факторов. По его мнению, прежнее руководство Украины «слишком далеко увело страну от постсоветских интеграционных процессов», к тому же Запад и Америка «держат Украину, можно сказать, на коротком поводке». «Украина сейчас придерживается политики зоны свободной торговли. Но Россия правильно ставит вопрос: а как же ВТО? Если обнулить пошлины по некоторым товарам, то через Украину, как через черную дыру, в Россию и к нам могут пойти товары из ЕС, с Запада и разрушить экономическую стабильность», – заявил А. Лукашенко. По его словам, в связи с этим Беларусь отмечает необходимость введения группы изъятий из режима зоны свободной торговли, который будет формироваться в СНГ, включая Украину.

Таким образом, Беларусь выражает готовность к продолжению участия в торговых войнах против Украины на стороне России. В связи с этим эксперты указывают на существование угрозы дальнейшего наращивания белорусского импорта в Украину (Украина покупает у Беларуси больше товаров, чем продает ей, и это довольно устойчивая тенденция. Если в 2010 г., по данным Госкомстата, негативное сальдо торговли товарами между Украиной и Беларусью составило 600 млн долл., то за первые четыре месяца 2011 г. эта цифра составила 320 млн долл.).

Специалисты отмечают, что в последние годы белорусские товары широкого потребления все активнее проникали на украинский рынок и пользовались неплохим спросом, превосходя отечественную продукцию по соотношению «цена – качество». Девальвация национальной валюты Беларуси еще больше поспособствует росту конкурентоспособности белорусских товаров на международных рынках, делая их еще дешевле. В результате Украина может получить существенный рост дешевого белорусского импорта уже в самое ближайшее время.

Сегодня украинское руководство ожидает положительного решения проблемы формата сотрудничества страны с Таможенным союзом, предложенного Президентом В. Януковичем. Предложения о подписании рамочного соглашения относительно сотрудничества Украины с ТС в формате «3+1» были переданы российской стороне еще в начале июля. Позже премьер-министр России В. Путин сообщил, что российские и украинские правительственные эксперты активно работают над предложенным Украиной вариантом сотрудничества. Ожидалось, что эти предложения будут рассмотрены на заседании комиссии ТС 15 июля, но, по сообщениям СМИ, этот вопрос не был внесен в повестку дня. Вместе с тем можно с уверенностью прогнозировать, что формат и объемы украинско-белорусского сотрудничества в ближайшей перспективе напрямую будут зависеть от найденной формулы отношений между ТС и Украиной.

Україна incognita

Н. Половинчак, влас. кор.

Українська пам'ятка світового значення

Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО поповнився Буковинською митрополичою резиденцією.

Будівлі, в яких нині розміщені головні корпуси Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, стали черговою українською пам'яткою архітектури, яку внесено до переліку Світової спадщини. Відповідне рішення було ухвалене на 35-й сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Парижі.

Як наголошує представник Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць М. Яковина, Україна тривалий час не отримувала поповнення об'єктів, які входять до спадщини ЮНЕСКО. Неузгодженість дій як пам'ятко-охоронних структур, громадськості, так і експертного середовища стають на перешкоді успіху. Конкуренція за включення до культурної спадщини у світі величезна, і сьогодні ми бачимо, що дедалі менше об'єктів з Європи потрапляє до списку. Включення Чернівецького резиденції до списку всесвітньої спадщини є великим досягненням. Цим насамперед розблоковується черга наступних 14 об'єктів, які чекають свого приєднання до спадщини ЮНЕСКО, переконаний експерт.

Світова спадщина ЮНЕСКО – видатні культурні та природні цінності, що становлять надбання всього людства. Головна мета списку – популяризувати та захищати об'єкти, які є унікальними. Уже сам факт опіки головної світової культурної організації демонструє унікальність пам'ятки. Власне, і процес включення нових об'єктів до списку ЮНЕСКО досить складний і передбачає проходження декількох етапів: включення до попереднього списку (Tentative List); підготовка номінаційного дос'є і його схвалення центром Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; висновки експертів Міжнародної ради з питань збереження пам'яток та пам'ятних місць (ІКОМОС), зроблені в результаті безпосереднього обстеження номінованого об'єкта та буферної зони; розгляд питання щодо номінування об'єкта на сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і голосування членів комітету.

На сьогодні до списку Світової спадщини ЮНЕСКО включено 911 об'єктів «видатної універсальної цінності», серед яких 704 культурних, 180 природних і 27 змішаних об'єктів із 151 країни-учасниці.

Україна в списку представлена національними заповідниками «Софія

Київська» та «Києво-Печерська лавра» (вважається одним об'єктом, внесено у 1990 р.), історичним центром Львова (внесено у 1998 р.); «Дугою Струве», що включає чотири геодезичні пункти Хмельницької і Одеської областей (внесено в 2005 р.), спільним українсько-словацьким природним об'єктом «Букові праліси Карпат» (внесено у 2007 р.) та, нарешті, внесеною цього літа резиденцією митрополитів Буковини (Чернівецький університет).

Хто хоча б раз побував у Чернівцях, просто не міг оминати увагою колишню митрополичу резиденцію – унікальну архітектурну пам'ятку другої половини XIX ст., що є візитівкою міста. Площа ансамблю, що об'єднує митрополичий, семінарський, монастирський корпуси, церкву та парк, сягає близько 10 га.

Для архітектурного комплексу колишньої резиденції митрополитів Буковини і Далмаці, зведеного у 1864–1882 рр. за проектом чеського архітектора Й. Главки, характерне поєднання візантійського та романського архітектурних стилів: різьблені башточки, дахи з кольорової черепиці, унікальний мармуровий зал і дерев'яний декор. Майже все в резиденції – головний корпус, духовна семінарія з церквою і пресвітерія – збереглося в первісному вигляді: на стінах церкви розписи та іконостас XIX ст., у залах мозаїка, порцелянові й кахельні печі, а стелі розписані олійною фарбою з позолотою.

Торік Чернівецький університет з туристичного потоку отримав прибуток у розмірі 300 тис. грн, а після включення його до списку ЮНЕСКО фахівці очікують збільшення потоку туристів у 5–10 разів. Водночас поки що Чернівці не можуть похвалитися достатньою для об'єкта світового значення і відповідного потоку відвідувачів туристичною інфраструктурою. На це вказали, зокрема, й експерти міжнародної організації: у рішенні сесії ЮНЕСКО наголошується на необхідності розширення інфраструктури.

Адміністрація вузу має подбати про зручності для туристів: обладнати стоянки для транспорту, місця для харчування, сувенірні магазини. Планується також перенесення господарського двору з тим, щоб розмістити на його місці туристичний комплекс. Доведеться «переїхати» і деяким факультетам, щоб звільнити місце для музеїв та виставкових залів.

«Внесення до спадщини ЮНЕСКО створить імідж для нашого університету і привабить туристів. Ми ж, зі свого боку, повинні облаштувати для туристів усі зручності. Але коли це буде і за які гроші – поки що не знаю», – зізнався ректор Чернівецького національного університету С. Мельничук. У Чернівецькій облдержадміністрації зазначили, що фінансувати створення туристичної інфраструктури можна тільки з держбюджету, оскільки університет перебуває у віданні Міністерства освіти.

Необхідно зауважити, що статус об'єкта Світової спадщини не гарантує зовнішніх фінансових вливань, зате надає додаткові гарантії збереження цілісності унікальних природних і культурних комплексів, підвищує престиж

територій і установ, які ними опікуються, сприяє популяризації включених у список об'єктів і розвитку альтернативних видів природокористування, зокрема екологічного туризму. Окрім цього, отриманий статус забезпечує пріоритетність у залученні фінансування з Фонду світової спадщини. «ЮНЕСКО не фінансує ані реставрації, ані збереження, але є багато інших інституцій, у тому числі благодійних фінансових, які займаються реставрацією чи збереженням, і вони надають допомогу насамперед тим об'єктам, які включені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО», – зазначає голова львівського осередку Товариства охорони історико-культурних пам'яток А. Салюк.

Ще один важливий момент – статус об'єкта Світової культурної спадщини ЮНЕСКО сприяє організації моніторингу і контролю за його станом, тим самим фактично гарантує йому належне збереження, яке держава часто неспроможна забезпечити. Тож список ЮНЕСКО, в який потрапив Чернівецький національний університет, убезпечив Чернівці від хаотичної забудови історичної частини міста та території навколо самого університету, оскільки крім ансамблю резиденції, охоронна територія пошириться на так звану буферну зону, площа якої становить 245 га (з них 80 га охоплює резиденція).

«Університет не сам увійшов до цього списку: була також визначена буферна зона в центрі міста Чернівці. Сьогодні на цій території буде діяти спеціальний режим її використання, буде дуже прискіплива увага до будівництва в межах буферної зони, оскільки нам відома ситуація довкола Софії Київської, яка була під загрозою виключення зі списку через масову забудову буферної зони. Ми повинні убезпечити себе від аналогічних ситуацій», – говорить О. Пушкова, начальник відділу охорони культурної спадщини Чернівецької міськради.

Нагадаємо, нещодавно Національний заповідник «Софія Київська» та Києво-Печерська лавра, у зв'язку з будівництвом елітного житла в прилеглих до заповідника буферних зонах, мало не потрапили до переліку об'єктів підвищеного ризику, що перебувають під загрозою руйнування (так званого «чорного списку»). Найнебезпечніше в цій ситуації те, що у випадку включення об'єктів до чорного списку, згідно з правилами ЮНЕСКО, у реєстр світової спадщини не можна буде додати будь-які інші об'єкти, розташовані на території країни, що не проявила дбайливого ставлення до своїх культурних скарбів.

Тут варто відзначити, що Україні є що втратити – претендентів на включення до світового списку держава має багато. Загалом до попереднього списку ЮНЕСКО входить 14 українських об'єктів (щоправда, деякі з номінантів перебувають у ньому ще з 1989 р.). Серед них: ансамбль історичного центру міста Чернігів, Шевченківський заповідник «Тарасова гора», Херсонес Таврійський, заповідник «Асканія-Нова», стара фортеця Кам'янець-Подільського, Уманський дендропарк «Софіївка», Бахчисарайський ханський

палац, археологічний комплекс «Кам'яна могила», Судацька фортеця, астрономічні обсерваторії України, історичний центр Одеси, Кирилівська та Андріївська церкви, генуезькі колонії в Північному Причорномор'ї та дерев'яні церкви Карпат.

Як наголосила член національного комітету ІКОМОС Ю. Стріленко, нині у списку ЮНЕСКО могло б бути значно більше національних українських пам'яток, «якби керівництво цих об'єктів та держава більш відповідально ставилися до оформлення документації та вчасної подачі». Негативним прикладом з оформлення документації, на її думку, є заповідник «Херсонес» – досє на нього готують уже 10 років. А в серпні 2010 р. Комітет світової спадщини ЮНЕСКО на 34-й сесії в Бразилії відмовився включити Андріївську церкву і церкву Святих Кирила і Афанасія Александрійських до списку світової культурної спадщини. За словами прес-секретаря ЮНЕСКО С. Уільямса, Україна не надала достатньої кількості інформації про ці об'єкти.

Поки що, за прогнозами українських і польських фахівців, найбільше шансів найближчим часом поповнити список ЮНЕСКО мають унікальні старовинні дерев'яні храми Карпат – у регіоні збереглись 1600 дерев'яних церков. Дерев'яні костели Польщі увійшли до списку ЮНЕСКО ще чотири роки тому; у міжнародному реєстрі перебувають сакральні дерев'яні об'єкти Румунії і Словаччини (серед словацьких є й три українські дерев'яні церкви Пряшівщини).

Щодо власної дерев'яної архітектури, то Україна має намір подати офіційну заявку спільно з поляками, адже в транскордонній номінації більше шансів. Українські та польські експерти відібрали 16 із 40 автентичних дерев'яних церков прикордоння двох країн – по вісім храмів XV–XIX ст.

На Львівщині мають шанс потрапити в реєстр світової спадщини дерев'яні церкви Жовкви (1720 р.), Дрогобича (кінець XV – XVI ст.), церковна архітектура села Потелич Жовківського району (1502 р.), села Матків Турківського району (кінець XVIII ст.). На Івано-Франківщині обрані автентичні церкви в Рогатині (1644 р.) і в околиці Коломиї в селі Нижній Вербіж (1808 р.). Також експерти відібрали унікальні дерев'яні сакральні об'єкти на Закарпатті – у селищі Ясіня Рахівського району (1813 р., цікаво, що первісний вигляд гуцульської дерев'яної церкви в Ясіні зберігся на поштівці Карпатської України, виданій у 1930-х роках) і в селі Ужок Великоберезнянського району (1745 р.).

Щоб із попереднього перейти в основний список, треба провести ряд складних бюрократичних процедур, на які Україна і Польща відводять два-три роки. До того часу Україна має розпочати реставраційні роботи, інакше у список світової спадщини можуть увійти лише вісім українських храмів, що розташовані на території Польщі, де ситуація зі збереженням сакральних пам'яток значно краща, ніж в Україні.

Якщо в Україні за роки незалежності було зруйновано понад

100 унікальних храмів, у сусідній Польщі всі храми в належному стані, у них відновлено первісний інтер'єр; збережено українські ікони та вівтарі в бойківських та лемківських дерев'яних храмах; заборонено вирубку старих дерев. У сусідній державі налічується 160 українських дерев'яних церков, що включені в туристичні проекти. Зокрема, Малопольське та Підкарпатське воєводства Польщі створили успішний туристичний проект «Шляхом дерев'яної архітектури».

Тож, підсумовуючи, зазначимо, що Україна, яка має значну кількість визначних історико-культурних пам'яток і є однією з провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини, поки що не змогла на міжнародному рівні забезпечити належну популяризацію національних культурних скарбів. Показово, що Україна у списку ЮНЕСКО представлена лише шістьма позиціями,

Росія в цьому списку має 24 позиції, Польща – 13, Болгарія – дев'ять, Румунія і Словаччина – по сім.

Залишається сподіватися, що нинішнє розширення переліку світової спадщини завдяки українським пам'яткам та відзначений Комітетом світової спадщини ООН «вагомий прогрес» України у сфері культурно-охоронного законодавства сприятиме активнішому просуванню культурно-рекреаційного бренда національної спадщини.

Актуальна прес-конференція

С. Горова, влас. кор. СІАЗ НБУВ

Нові адвокати Ю. Тимошенко формулюють нові вимоги до суду

Адвокати экс-прем'єр-міністра Ю. Тимошенко М. Сірий та О. Плахотнюк на засіданні Печерського райсуду Києва планують заявити нове клопотання про надання додаткового часу на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи щодо газових угод 2009 р. Про це М. Сірий та О. Плахотнюк заявили на прес-конференції в інформаційному агентстві УНІАН.

У матеріалах, наданих журналістам, підкреслюється: «Новим захисникам Ю. Тимошенко, які допущені до захисту і змушені підключатися до процесу з нуля, надано лише три дні для вивчення 5 тис. сторінок сумнівної кримінальної справи. Це рішення пана Кіреєва важко назвати випадковістю. Це – ретельно спланована технологія позбавлення Ю. Тимошенко права на захист, це – технологія організації бліцкригу неправосуддя та якнайшвидшого виголошення вироку, давно вже спущеного з високих кабінетів».

М. Сірий повідомив, що 19 липня адвокати розпочали процес ознайомлення з матеріалами кримінальної справи Ю. Тимошенко. «Зокрема, зранку я ознайомився з 50 сторінками тексту і планую до кінця дня виконати розумну норму до 130–140 сторінок. Але, окрім того, нам доводиться виконувати значну аналітичну роботу, зустрічатися з фахівцями, радитися, планувати, як правильно вибудувати стратегію захисту», – сказав він.

Адвокат О. Плахотнюк у своєму виступі звертав увагу журналістів на те, що дана ситуація – це перший випадок в його практиці, «коли явно і грубо порушується право на захист не лише Ю. Тимошенко, як суб'єкта цього процесу, але і моє право на належну підготовку до захисту».

За словами М. Сірого, у справі Ю. Тимошенко відображаються всі ті проблеми сучасного кримінального судочинства України, з якими стикаються громадяни України, які відчують, наскільки складно захистити свої права.

У зверненні захисників Ю. Тимошенко до України, наданому журналістам, говориться, що фактом профанації правосуддя на сьогодні є позбавлення лідера опозиції Ю. Тимошенко права на захист, який є основоположним правом людини. «Вони хочуть судити її беззахисною», – наголошується у зверненні, розповсюдженому серед журналістів.

У таких умовах стратегія нових захисників Ю. Тимошенко полягає в тому, щоб усіма законними методами спонукати Р. Кіреєва відновити право на захист, гарантоване Ю. Тимошенко Конституцією та Кримінально-процесуальним кодексом та зобов'язаннями України перед Радою Європи.

Захисники Ю. Тимошенко звернулися до всіх адвокатів та правозахисників, учених-правознавців, до юридичної спільноти України з проханням дати їм поради, що робити в тій ситуації, що склалася.

Також адвокати экс-прем'єр-міністра планують звернутися до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Н. Карпачової з проханням долучитися до судового процесу над Ю. Тимошенко у статусі самостійного учасника. «Насправді питання справи Ю. Тимошенко – це питання дотримання прав людини в Україні. Саме тому сьогодні ми звертаємося до Уповноваженої з прав людини Н. Карпачової для того, щоб пересвідчитися, чи існує в Україні взагалі цей інститут. Мені здається, що на справі Ю. Тимошенко суспільство може випробувати даний інститут як такий. І за результатами реакції Уповноваженого з прав людини ми побачимо, чи є у нас в Україні така високоповажна інституція», – говорив у своєму виступі народний депутат України С. Власенко.

Він також повідомив, що захист Ю. Тимошенко планує звернутися до Вищої ради юстиції із заявою на незаконні дії судді Печерського районного суду Р. Кіреєва, а також до Науково-практичної ради Верховного Суду України з проханням розглянути судову практику розгляду кримінальних справ з питань надання строків на ознайомлення з матеріалами для визначення оптимального терміну для цього.

Крім того, як повідомив С. Власенко, захист планує звернутися до професійної юридичної спільноти з проханням відреагувати на все, що відбувається в судовому процесі над экс-прем'єр-міністром України, «тому що сьогодні це стосується Ю. Тимошенко і її захисників, а завтра це буде стосуватися кожного з нас... Тому, якщо ми не вирішимо це питання на інституційному рівні, то система правосуддя і не зможе забезпечувати права, і охоронювані законом, інтереси громадян України, і Ю. Тимошенко зокрема», – наголошував народний депутат.

У зверненні захисників Ю. Тимошенко до України також повідомлялося про те, що 22 липня буде подане ще одне клопотання Р. Кіреєву про подовження терміну ознайомлення з томами кримінальної справи «до розумного та реалістичного, і після того будемо робити публічні висновки про якість суду, системи правосуддя та окремих її персоналій».

Остання цитата ще раз підтверджує висловлювану у ЗМІ точку зору про досить успішну реалізацію тактики захисту Ю. Тимошенко, здійснюваної, як це демонструє стиль заяв адвокатів, під безпосереднім керівництвом обвинувачуваної, тактики, що полягає в перехопленні ініціативи у веденні судового процесу. Захист задає темп ведення судових засідань і створює умови здійснення «суду над судом», мотивуючи це загальнонаціональними інтересами. У суду проти такої тактики протидії поки що не передбачено.

(Інформація СІАЗ)

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

У Національній академії державного управління при Президенті України відбувся спільний українсько-швейцарський симпозіум «Освіта для демократичного громадянства в Україні: проблеми та перспективи» в рамках міжнародного проекту «Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні» та його роль у процесі децентралізації у сфері освіти.

Докладніше про міжнародний проект доповіла Н. Протасова, керівник українсько-швейцарського проекту, завідувач кафедри управління освітою НАДУ при Президенті України, доктор педагогічних наук, професор. Зокрема наголошено, що українсько-швейцарський проект у сфері освіти «Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні» здійснюється Національною академією державного управління при Президентові України та Цюріхським педагогічним університетом, Інститутом міжнародних освітніх проектів на основі двосторонньої Угоди про співпрацю від 23 січня 2009 р. та в рамках

Угоди між Урядом України та Урядом Швейцарської Конфедерації про технічне та фінансове співробітництво від 13 жовтня 1997 р.

За час існування проекту перекладено, адаптовано та видано три посібники Ради Європи, а також проведено підготовку вчителів та викладачів до роботи з навчальними матеріалами (триденний семінар в НАДУ), здійснено два наукові обміни груп експертів з демократичної освіти з України/Швейцарії та проведено два міжнародних симпозиумів (м. Київ та м. Цюріх).

Головним є те, що стратегічною метою проекту є збільшення впливу освіти на розвиток громадянського суспільства та демократичних процесів в Україні. Зокрема, цей проект покликаний сприяти розширенню доступу освітян до інформації про основні засади демократичного громадянства та права людини, а також сприяти широкому обговоренню цих проблем з точки зору державного управління освітою України

(Комітет ВР з питань науки та освіти (http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=105894B3C3C94677831271675F9547CB?art_id=50121&cat_id=44731). – 2011. – 25.05).

* * *

Как отметил председатель Государственного агентства по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины, председатель украинской части Подкомиссии по вопросам научно-технического сотрудничества Комитета по вопросам экономического сотрудничества Российско-украинской межгосударственной комиссии В. Семиноженко, украинско-российское сотрудничество сегодня должно базироваться на крупных научно-технологических проектах. В этом заинтересованы обе страны, учитывая масштабные планы по проведению структурных реформ.

В Киеве состоялось седьмое заседание подкомиссии. Российскую сторону подкомиссии представлял заместитель министра образования и науки РФ С. Иванец.

Участники заседания обсудили ход выполнения совместных научно-технических проектов в рамках Программы развития сотрудничества в области нанотехнологий. Эта программа имеет ключевое значение. 15 проектов, реализуемых в ее рамках, охватывают наиболее перспективные направления в области нанотехнологий и нанобиотехнологий. Восемь из них имеют практическую направленность – это исследование с солнечной энергетики, создание фотоэлектронных преобразователей и др. Стороны признали целесообразным совместное использование инфраструктуры РФ и Украиной, ведь ее воспроизводства в каждой из стран в отдельности является очень затратным.

На заседании была представлена и утверждена Концепция украинско-российской Программы создания и развития виртуальной лаборатории для исследований в области нанотехнологий. Цель создания лаборатории –

формирование единого информационного пространства для исследований в области нанотехнологий. Также лаборатория будет предоставлять возможность проводить совместные исследования с удаленным доступом к уникальному оборудованию, проводить виртуальные конференции, реализовывать программы дистанционного обучения, создать базу данных и обрабатывать полученные данные на суперкомпьютере. Деятельность лаборатории будет способствовать популяризации результатов украинско-российских исследований в области нанотехнологий в Интернете, а в перспективе – и трансфера технологий, ведь на базе виртуальной лаборатории регулярно проходят виртуальные выставки.

Также было решено отобрать два проекта, в рамках которых уже в ближайшее время возможно получить технологические решения, готовые к коммерциализации. Речь идет не только о научных исследованиях, но о полном инновационном цикле – от лабораторных исследований к внедрению нового продукта в массовое производство.

Еще один вопрос, который был в центре внимания, – перспективы совместных российско-украинских исследований в Антарктике. Как было отмечено, сотрудничество украинской и российской стороны до сих пор активно развивалось на уровне антарктических станций. Его итогом стало получение уникальных научно-технических результатов. Итак, сегодня актуальной задачей является выведение украинско-российской антарктического сотрудничества на межгосударственный уровень. Украинская сторона представила проект двустороннего межведомственного меморандума о взаимопонимании и сотрудничестве в Антарктике. Согласно проекту, приоритетными направлениями признаны создание единой сети наблюдения, проведение совместных экспедиций, в том числе морских, обмен учеными, выполнение совместных логистических операций. Было принято решение провести экспертизу проекта меморандума и подписать его в октябре во время очередного заседания Подкомиссии.

Также стороны договорились в ближайшее время завершить согласование проекта соглашения о создании Российско-украинской междуниверситетской сети трансфера технологий на базе Национальной сети трансфера технологий Украины и Российской сети трансфера технологий (*КИД* (http://zadonbass.org/news/society/message_31556). – 2011. – 3.06).

* * *

Заместитель председателя Днепропетровской облгосадминистрации М. Пустовая провела встречу с первым проректором Франклин университета К. Вашингтоном по реализации МВА-программы в Днепропетровской области.

По словам М. Пустовой, для развития бизнеса в регионе путем подготовки управленческих кадров высшей квалификации председатель

облгосадминистрации А. Вилкул поставил задачу в рамках концепции Комплексной стратегии развития области открыть на Днепропетровщине несколько школ по программе МВА. Сейчас такая программа уже получила аккредитацию на базе Национального горного университета.

Преподавать МВА-программу будут преподаватели Франклин и Национального горного университетов. Организационное и методическое обеспечение программы будет отвечать всем стандартам и критериям аккредитации в США. Слушатели МВА-программы в Днепропетровске получают доступ ко всем информационным ресурсам Франклин университета. Они также смогут участвовать в занятиях Франклин университета в течение летней школы или в течение регулярных семестровых занятий. Лицам, завершившим обучение, будет выдан диплом Master of Business Administration Франклин университета.

Программа МВА (Магистр управления бизнесом) состоит из 10 дисциплин, которые будут преподавать ведущие преподаватели Франклин университета: основы МВА (проф. К. Грофф), бизнес-среда (проф. Т. Парка), управление человеческими ресурсами (проф. Г. Строуд), маркетинг, менеджмент (проф. Д. Росс), экономика управления (проф. С. Сумбатянц), управление международным бизнесом (проф. Д. Росс), операционный и проектный менеджмент (проф. А. Камеи), финансы и управленческий учет (проф. Т. Хрубек), корпоративные финансы (проф. Б. Кэмпбелл), стратегический менеджмент (проф. Т. Парка). Каждый курс МВА-программы состоит из 24 аудиторных часов по 60 мин. каждый. Предполагается большая внеаудиторная работа. График учебного процесса предполагает занятия вечером и в выходные дни. Все занятия проводятся на английском языке. Франклин университет ведет аналогичные международные МВА-программы в Польше, Словакии, Македонии, Сербии, Вьетнаме, Индии и Китае (*Новый мост – (<http://most-dnepr.info/news/society/39321.htm>). – 2011. – 26.05*).

* * *

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина совместно с Московским государственным университетом имени М. В. Ломоносова и Казанским (Приволжским) федеральным университетом принимает участие в международном исследовательском проекте под эгидой Германского исторического института (Москва).

Представлена антология «Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XIX веков» (Москва – Харьков – Казань). В центре исследования – три старейших университета империи: Московский, Казанский и Харьковский.

Московский университет дает наиболее обширные и разнообразные материалы для анализа восприятия университетской идеи в России, начиная с середины XVIII в. Особой эпохой в истории Московского университета явились

реформы Александра I, когда в него были приглашены многие крупные профессора из протестантских университетов Германии, прежде всего, Геттингенского. В Московском университете четко проявилось противостояние старого «доклассического» университета, восходящего к средневековым цеховым традициям, и нового «классического», основанного на императиве научного исследования и этике чистой науки.

Казанский университет, в отличие от Московского, был основан верховной властью без всякого согласия и поддержки местного дворянства и городской администрации. Он оказался в полиэтническом и поликонфессиональном окружении, представляя тогда собой самый восточный университет континента вообще, став инструментом «просветительской колонизации».

Харьковский университет открылся одновременно с Казанским, но, в противоположность ему, получил широкую дворянскую поддержку в своем регионе (Слободская Украина). Кроме того, приглашенные иностранные преподаватели в Харькове, в отличие от других российских университетов, не представляли собой однородной группы: они происходили как из протестантских северо-немецких университетов, так и из католических высших школ Габсбургской империи, а также ее славянских земель. Лишь в Харьковском университете среди приглашенных преподавателей существовала заметная группа французов. Исследовательский фокус харьковской группы сосредоточен на проблеме «университет и город» в ее разнообразных аспектах: социализации ученых в городской среде, материально-финансовых условиях работы, взаимоотношениях с городскими властями и обществом.

Результаты, полученные при анализе истории российских университетов, будут сопоставлены с материалами по истории крупнейших немецких университетов – Галле, Йены, Геттингена, Берлина. Для этого проект предусматривает консультации с немецкими учеными, специалистами по университетской истории.

Шесть императорских университетов (Московский, Казанский, Харьковский, Санкт-Петербургский, Дерптский и Виленский) представляли собой высшую ступень учебных заведений России; они управляли гимназиями и уездными училищами.

К рубежу 20–30 гг. XIX в. уже Н. Максимович, профессор Московского университета, а затем первый ректор Киевского университета, выразил главную миссию университета как места, где науки двигаются вперед. То есть университет уже не просто способ передачи уже имеющихся знаний, а двигатель науки (*Зеленина Е. Ubi universitas, ibi Europa — «Где университеты – там Европа» // Время* (<http://www.timeua.info/310511/40950.html>). - 2011. - 31.05).

* * *

Делегация из Николаева, как одного из городов-членов Правления Международного черноморского клуба (МЧК), побывала на заседании клуба в румынском городе Галац. В ходе мероприятия были созданы две рабочие группы для участия в Европейской программе «Черное море» по двум актуальным проектам. Так, город Николаев вместе с городами Галац и Кавала будет включен в работу по проекту «Энергосберегающие технологии – Экология», а такие города, как Варна, Одесса, Херсон – в работу по проекту «Навигация». Данные программы финансируются по линии ЕС и посвящены сохранению и эффективному использованию ресурсов Черного моря, которое объединяет столько разных стран (*Николаевские Вести* <http://nikvesti.com/news/public/21884>). – 2011. – 2.06).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Ученые из Николаева разработали проект под названием «Подводный музей».

Экспонатами в нём служат затонувшие корабли, а посетители могут не только видеть объекты в сети, но и самостоятельно их исследовать. Немногие знают об одном уникальном свойстве Чёрного моря. Оно – единственное в мире, где на глубине залегают сероводород, и это вещество обладает консервирующим эффектом: всё, что попадет на дно – будь то железо, керамика или дерево – сохраняется тысячелетиями. Украинские учёные решили воспользоваться этой особенностью и открыть подводный музей.

Всё началось с того, что в Николаевском Нацуниверситете кораблестроения изобрели специальный аппарат «Инспектор». Это подводный робот, по кабелю он передаёт изображение морских глубин на судно.

Указания командира в нижнем отсеке выполняет оператор. Он управляет «Инспектором» с помощью обычного джойстика, а за всеми «перемещениями» следит по монитору. По такому же принципу предполагается организовать и «Подводный музей». На запредельных для человека глубинах – более ста метров, там, где море скрывает тысячелетние амфоры, затонувшие галеры и подводные лодки – планируется разместить несколько десятков таких роботов. И подключить их к Интернету.

В 2012 г. в райцентре Беляевка Одесской области (40 км от Одессы), появится уникальный музей под открытым небом – точная копия укрепленного поселения украинских казаков-черноморцев XVIII – начала XIX вв. (*Левый берег* (<http://lb.ua/news/>)). – 2011. – 22.05).

* * *

Николаевский глиноземный завод компании РУСАЛ подписал протокол о намерениях с Харьковским государственным НИИ «Укрдицемент». В нем говорится о разработке технических условий (ТУ) относительно использования красного шлама в различных отраслях народного хозяйства.

Сегодня ученые готовы реанимировать имеющиеся в наличии наработки и оформить ТУ для каждого направления на дальнейшее использование красного шлама. Ныне их уже несколько. Например, в черной металлургии красный шлам может применяться как еще один компонент при производстве металла, который идет на экспорт. Использование шлама в процессе производства стекла также значительно улучшает свойства последнего. Стекло меняет свои качества и набирает прочность при обжигании, сообщает пресс-служба НГЗ. Физико-химический состав красного шлама позволяет использовать его на предприятиях, производящих бетон. Бетон, в котором как наполнитель вместо песка применен шлам, быстрее набирает свою марочную прочность, что очень важно, например, в гидротехнике.

По словам директора НИИ И. Дмитренко, особенно большие перспективы у красного шлама в сельском хозяйстве. Научные исследования подтверждают, что в определенных пропорциях он является результативным удобрением при выращивании зерновых, овощей и фруктов. Сегодня же шлам, как добавку, уже используют цементники. И этот сектор потребителей можно еще расширить, и это принесет заводу дополнительные доходы (*Вечірній Миколаїв* (<http://www.vn.mk.ua/stories.php?id=12913>). – 2011. – 07.06).

Інноваційні розробки та технології

2 июня завершилась апробация электронных книжек для школьников и Минобразования подписало договор о сотрудничестве с компанией PocketBook.

Эксперимент проводили с января по май в трех киевских школах и еще пяти школах разных областей, где ученики пользовались электронными книгами, пишет газета «Сегодня».

По словам директора Института инновационных технологий МОН А. Удода, разработчики займутся наполнением ридеров текстами из учебников. Это займет не меньше года.

При этом у ридеров есть недостатки. Так, некоторые дети говорят, что ридер неудобен, так как на нем нельзя открыть несколько страниц сразу, а если книга больше 200 мегабайт, он ее не открывает.

Директор представительства компании PocketBook в Украине О. Денисюк утверждает, что разработчики все учтут. Сделают экран цветным и сенсорным,

увеличат скоростъ. Он добавляет, что их электронные учебники можно использовать как дневник, словарь, вести расписание. Безопасность ридеров проверял Институт гигиены и медэкологии им. Марзеева. Там говорят, что вред от него такой же, как от обычной книги. Зрение не садится, так как экран не мигает (*КИД (http://zadonbass.org/news/society/message_31487). – 2011. – 2.06*).

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Зроблений перший крок до створення в басейні другої за величиною притоки Дніпра автоматизованої системи спостережень, що дасть можливість оперативніше реагувати на природні катаклізми. Цей задум реалізований Українським центром екологічних і водних проектів, Українським гідрометеорологічним інститутом спільно зі Словацьким гідрометеорологічним інститутом і Центральним науково-дослідним інститутом комплексного використання водних ресурсів Республіки Білорусь. Він уперше профінансований західними сусідами в рамках програми НАТО «Наука заради миру і безпеки».

Причиною такої уваги до української проблеми стало те, що в останні десятиріччя в басейні річки Прип'ять формуються високі повені, які створюють небезпеку для людей. Узимку повінь на річці Стохід, наприклад, у селищі Любешів на 2 см перевищила історичний максимум. Словацько-українсько-білоруський проект «Моніторинг та прогнозування паводків у басейні річки Прип'ять» за головну мету ставить запровадження сучасних інструментів прогнозування паводків.

Робота автоматизованої гідрометеорологічної станції в режимі реального часу з високою частотою дасть можливість швидко і точно моделювати хвилі паводків і за необхідності оперативно сповіщати про них владу і населення. Подібні станції невдовзі з'являться і в інших моніторингових точках басейну річки, де спостереження досі ведуться по-старому, а отримані дані передаються телефоном (*Мельник В. До телефону бігти не треба // Урядовий кур'єр (<http://ukurier.gov.ua/uk/articles/do-telefonu-bigti-ne-treba/>). – 2011. – 22.06*).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Президент України В. Янукович підписав Указ № 599/2011 «Про надання Криворізькому державному університету статусу національного».

З метою сприяння подальшому розвитку національної вищої освіти, створення сучасної університетської наукової та науково-педагогічної школи, підвищення ефективності системи підготовки фахівців глава держави

постановив: «Надати Криворізькому державному університету статус національного і надалі іменувати його “Криворізький національний університет”» («Дніпроград» (<http://dniprograd.org/ua/news/society/9643>). – 2011. – 24.05).

* * *

В Украине будут готовить специалистов и магистров по охранной деятельности и безопасности.

Специальность «охранная деятельность и безопасность» была внесена в перечень специальностей, по которым осуществляется подготовка специалистов в высших учебных заведениях по образовательно-квалификационным уровням специалиста и магистра.

Об этом говорится в постановлении Кабмина № 516 от 18 мая.

Указанный перечень специальностей утвержден постановлением правительства № 787 от 27 августа 2010 г.

В марте Кабинет Министров разрешил высшим учебным заведениям готовить специалистов по богословию (теология с указанием конфессии) по образовательно-квалификационному уровню бакалавр (*Левый берег* (http://lb.ua/news/2011/05/23/97431_V_Ukraine_budut_gotovit_spetsial.html). – 2011. – 23.05).

* * *

Министерство образования и науки Украины намерено установить европейские стандарты в высшем образовании Украины. Об этом заявил директор Департамента высшего образования Я. Болюбаш. Украинские нормативные документы нужно адаптировать к европейским требованиям и ныне действующей экономике. Европейские требования: трехступенчатая система образования – бакалавр, магистр, доктор философии. В Украине будут сохранены доктора и кандидаты наук. Вводятся профессиональные колледжи, которые заменят техникумы. Более 120 институтов будут готовить только бакалавров. Университеты и академии будут готовить магистров, докторов философии.

Он также отметил, что Украина стремится к тому, чтобы украинские документы об образовании признавались в Европе.

Министр образования и науки, молодежи и спорта Д. Табачник считает, что для обеспечения образовательных потребностей населения Украины достаточно 90 высших учебных заведений вместо 900 существующих ныне (*НОВЫЙ МОСТ – новости Днепронетровска и Украины* (<http://most-dnepr.info/news/society/39760.htm>). – 2011. – 07.06).

* * *

Минобразования планируется оптимизировать сеть высших учебных заведений. На первом этапе планируется провести передачу вузов, подчиненных министерствам и ведомствам, в сферу управления Минобразования. Второй этап предполагает укрупнение вузов путем их объединения и создания университетов регионального типа.

Министерство заявляет о «необходимости централизации управления системой высшего образования, которая должна быть осуществлена в условиях дефицита бюджетных средств на ее содержание и предусматривать дальнейшее сокращение количества центральных органов исполнительной власти, в сфере управления которых будут находиться высшие учебные заведения разных уровней аккредитации».

Министерство намерено привести сеть высших учебных заведений в соответствие с европейской практикой – к единому образовательному пространству.

Малочисленность контингента студентов в большинстве вузов и подчинение разным ведомствам приводит к неэффективному управлению системой высшего образования и сказывается на качестве подготовки специалистов.

Кроме того, в ведомстве обещают, что не будет сокращения научно-педагогических работников, поскольку все студенты продолжат обучение в объединенных вузах, а вместе с ними будут переведены и преподаватели (*Левый берег (<http://lb.ua>). – 2011. – 10.06*).

* * *

Сеть Малой академии наук начала формироваться в 50-х годах прошлого века на базе научных товариществ, станций юных техников и натуралистов, секций во дворцах пионеров. Свое второе дыхание МАН получила в 2003 г. благодаря постановлению Кабинета Министров. Материальной базой тогда стал Национальный центр эстетического воспитания детей, ученической и студенческой молодежи.

По словам первого вице-преьера А. Ключева, очень важно создать максимально благоприятные условия для развития молодых талантов. Речь идет не только о качестве учебного процесса, но и об обеспечении возможностей для занятия настоящей наукой.

В прошлом году МАН впервые получила финансирование отдельной строкой в госбюджете, а указом Президента Украины ей был присвоен статус национального центра, на базе которого теперь реализуется государственная программа по поиску и поддержке одаренных детей.

Сегодня отделения этого научно-образовательного центра открыты во всех областных центрах и ряде крупных городов, в ее деятельности уже участвует более 200 тыс. школьников. С учетом планов руководства страны создать филиал МАН в каждом райцентре, их количество будет расти.

Задача МАН – привлечь как можно большее количество детей к научным исследованиям. Для этого в условиях ограниченного финансирования руководству академии самому приходится проявлять немалую изобретательность. Так, за последние несколько лет было запущено много интересных проектов – система заочного обучения, регулярные интернет-конференции. В 2010 г. прошла первая Всеукраинская научно-техническая выставка, началось возрождение практики проведения летних лагерей, где отдых совмещен с получением знаний, навыков и умений, развитием коммуникативных способностей. В нынешнем году в Киеве планируется открыть специальный кинотеатр для просмотра научно-популярного кино. Планируется также проведение регулярных экскурсий юных изобретателей на предприятия, где они смогут пообщаться с инженерами и ознакомиться с производственным процессом. Таким образом, сегодня в Украине активно формируется широкое сообщество всесторонне развитых молодых людей.

Для поиска талантливой молодежи МАН с 2006 г. проводит всеукраинский конкурс-защиту научно-исследовательских работ среди учеников старших классов. За последние пять лет количество участников возросло до 100 тыс. Свыше 100 победителей в различных секциях в течение года получают президентские премии в размере 1000 грн в месяц.

Примечательно, что некоторые детские разработки, представляемые на конкурс, уже получили признание в мире. Так, тернопольская школьница М. Мулярчук разработала модель плавающей и стационарной речных микроэлектростанций, которые можно использовать как на крупных, так и на малых равнинных реках. Они могут генерировать электроэнергию для освещения улиц, частных предприятий и малых сел. Проект школьницы уже занял первые места на конкурсах изобретений в Швеции и Норвегии.

О. Древаль из киевской школы разработал устройство автопривода солнечной батареи. Оно представляет собой систему слежения за солнцем, которая поворачивает панели под оптимальным углом в зависимости от направления солнечного излучения, и за счет этого повышается коэффициент полезного действия.

И. Шаманский из Ивано-Франковска разработал простой в использовании прибор для определения угарного газа в помещении, Я. Волынский нашел новый способ определения утечки шахтного метана. Е. Филатов из херсонского физико-технического лицея разработал прибор для контроля нитратов в продуктах, который работает по принципу простейшего источника тока с гальваническим элементом. Ученики МАН являются также авторами технологии контроля безопасности на железнодорожных переездах и цифрового термометра.

В нынешнем году в рамках конкурса в экспериментальном режиме заработал Центр внедрения интеллектуальной собственности. Там проводят научный анализ детских изобретений и создают базу их данных для

последующего оформления патентов. В настоящее время на рассмотрении находится уже 20 заявок (*МинПром – информация бизнес-класса* (<http://minprom.ua/digest/68295.html>). – 2011. – 23.05).

Наука і влада

Президент України В. Янукович провів зустріч з президентом Національної академії наук України Борисом Патоном. Головною темою зустрічі стала модернізація України та участь у цьому процесі національної науки.

За словами Президента, ця тема найактуальніша в Українській державі. Наука повинна бути ключовим інструментом у подальшій модернізації країни, зміцненні її конкурентоспроможності. Необхідно створити сучасні механізми участі науки в цьому процесі.

Президент Національної академії наук України підтримав позицію глави держави. Водночас він наголосив, що сфера науки терміново потребує підтримки з боку держави. Президент НАН також підкреслив прикладне значення науки. Науку треба обов'язково об'єднати з освітою, з виробництвом. В. Янукович та Б. Патон також обговорили питання щодо важливості відновлення власної української науково-дослідницької бази. За словами Б. Патона, найбільше, що втрачено – це експериментальні виробництва, дослідні заводи, конструкторські бюро. Вони дали те, що зараз називається інноваційними проектами. Це треба розвивати (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua/>). – 2011. – 09.06).

* * *

Внедрение инновационных разработок является приоритетным направлением в работе научных кругов Луганской области. За высокий профессионализм и значительный вклад в развитие региональной науки награждены ведущие ученые области. Награды вручали председатель областного совета В. Голенко и ректор Луганского национального университета С. Савченко. Десяти победителям областного конкурса научных работ были вручены дипломы лауреатов и денежные премии в размере 5 тыс. грн.

Конкурс проводится в области седьмой год по инициативе Луганского областного совета и уже стал своего рода традиционным. В этом году на конкурс были представлены научные работы и достижения молодых ученых в области гуманитарных, естественных, технических наук, в сфере разработки и внедрения новой техники, материалов и технологий, новых способов, методов лечения и профилактики заболеваний.

В соответствии с Программой социально-экономического развития Луганской области и Концепцией стратегического развития Луганской области до 2015 г. учеными совместно со специалистами предприятий определены приоритетные направления инновационной деятельности.

Прежде всего это новые и возобновляемые источники энергии и ресурсосберегающие технологии; новые технологии производства и обработки металла; информационные технологии контроля и управления объектами базовых отраслей; совершенствование химических технологий; экологически чистые пищевые продукты с высокими оздоровительными качествами; транспортные системы; охрана среды обитания, развитие инновационной культуры общества. Все они обеспечивают потребности практически всего хозяйственного комплекса региона (*Сайт Луганської облдержадміністрації (http://www.loga.gov.ua/oda/press/news/2011/05/24/news_23764.html). – 2011. – 24.05*).

Проблеми інформатизації

В. Удовик,
директор Фонду президентів України НБУВ, канд. іст. наук

Інститут президентства в Україні: джерела дослідження

У статті аналізується джерельна база дослідження інституту президентства в Україні, зокрема нормативно-правові документи, авторські видання президентів та экс-президентів, електронні ресурси, архівні та музейні матеріали тощо.

Ключові слова: інститут президентства, Президент, джерела дослідження, інтернет-сайти.

Дослідження інституту президентства в Україні є надзвичайно важливим для сучасного українського суспільства у зв'язку з тривалим процесом пошуку найоптимальнішої форми правління (від президентської через парламентсько-президентську до парламентської та навпаки), що вимагає не лише вивчення історії запровадження та розвитку інституту

президентства в Україні, а також розроблення теоретичного наукового підґрунтя для здійснення певних кроків подальшого розвитку політичної системи України сьогодні. Інститут президентства – це суспільно-політичне явище, яке відображає не тільки діяльність глави держави як вищої посадової особи в країні, а й цілу систему служб, що забезпечує виконання функцій Президента; комплекс нормативних документів, згідно з якими Президент здійснює свої повноваження; вибори глави держави.

На сьогодні написано багато кандидатських дисертацій, випущені монографії та безліч статей з проблематики президентства в Україні, але комплексного ґрунтового дослідження інституту президентства в Україні не здійснили ні історики, ні політологи, ні юристи. Головна причина – це незавершена політична реформа, зміна владної еліти, яка не має ні спадковості, ні єдності поглядів на майбутнє України. Історіографія та джерельна база інституту президентства висвітлювалася в працях науковців М. Кармазіної [2], О. Чернишевич [8, 9], Н. Плахотнюк [5], В. Шатіло [10] та інших, але спеціального історичного дослідження поки що не з'явилося.

Мета статті полягає в аналізі та структуруванні на основі сучасної методології, з урахуванням розвитку нових інформаційних технологій, джерельної бази з проблем становлення й розвитку інституту президентства в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Джерельна база з визначеного питання подана як сукупність різних видів джерел: нормативні документи; авторські видання президентів, мемуари екс-президентів; аналітичні матеріали, періодична преса, електронні бази даних, а також архівні та музейні документи. Усі наявні джерела можна класифікувати так:

Перша група джерел подана як нормативні документи. Насамперед це Конституція України, постанови Верховної Ради, укази, розпорядження Президента України, які оприлюднені в офіційних періодичних виданнях та зібрані в електронних базах даних законодавства.

Процес запровадження інституту президентства в Україні на початку 90-х років ХХ ст. та тенденції розвитку політичної системи України відбиваються в головних документах держави, а саме: Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., Конституційному договорі між Верховною Радою та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 р., Конституції України від 28 червня 1996 р., Законі України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. Аналіз цих документів є невід'ємною частиною дослідження інституту глави держави. Також укази та розпорядження Президента, постанови Верховної Ради України першого-четвертого скликань, рішення Конституційного Суду тощо. Друковані видання, які мають право

оприлюднювати закони України, згідно з Указом Президента від 10.06.97 р. № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» (з подальшими змінами) – це «Офіційний вісник України», газети «Урядовий кур'єр» та «Голос України», а також для оприлюднення указів Президента виходять спеціальні випуски «Офіційного вісника Президента України».

Бази законодавства України, до яких входять вищезгадані джерела, загальнодоступні в електронній формі: законодавча база на сайті Верховної Ради України (за всі роки існування України, до того ж і законодавство УРСР, яке діяло в незалежній державі) – <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>, база офіційних документів Президента України на однойменному сайті – <http://www.president.gov.ua>. Узагалі електронних баз даних законодавства України в мережі Інтернет досить багато на сьогодні, але на більшості інтернет-сайтів за отримання повного тексту документів потрібно заплатити гроші (наприклад, <http://www.lica.com.ua>, <http://search.ligazakon.ua>). Виокремити необхідно базу «Нормативні акти України» (<http://www.nau.kiev.ua>), яка містить переклади основних нормативних актів російською та англійською мовами.

Другу групу джерел із дослідження інституту президентства в Україні становлять авторські видання президентів України та їхніх служб. До цієї групи належать політичні декларації, заяви, звернення президентів до народу або Верховної Ради, Послання Президента України до Верховної Ради. Ці документи не мають нормативного характеру, але містять рекомендації до дій.

До цієї групи можна віднести видання президентів та мемуари екс-президентів, їхні інтерв'ю, промови і виступи [3, 4, 11], а також статті, інтерв'ю та заяви відповідальних осіб, пов'язаних з функціонуванням інституту президентства в Україні [6]. Ці джерела, хоча й мають елементи суб'єктивізму та потребують глибокого критичного аналізу, але дають змогу ознайомитися з позицією глави держави, знайти пояснення тих чи інших його дій.

Яскравим джерелом моніторингу діяльності Президента України були у свій час офіційні видання, які випускали Адміністрація та Секретаріат Президента. Так, Президент України Л. Кучма підписав Розпорядження № 3/2003 від 14.01.2003 р. «Про всеукраїнську громадсько-політичну газету “Президентський вісник” з метою забезпечення інформування населення про діяльність Президента України, органів державної влади, висвітлення актуальних соціально-економічних та інших проблем у державі, а також заходів, що вживаються для їх вирішення». У квітні ж вийшло ще одне Розпорядження «Про інформаційно-аналітичний бюлетень “Президентський контроль” з метою інформування громадськості, органів державної влади та місцевого самоврядування про контроль над виконанням актів і доручень Президента України» [7]. Структурні підрозділи Адміністрації Президента України мали сприяти в наданні редакції бюлетеня «Президентський контроль»

інформації про контроль над реалізацією актів і доручень глави держави та про стан їх виконання.

Державне управління справами заснувало й інтернет-сайти під ці видання, але на сьогодні функціонує лише сайт «Президентського вісника» (<http://www.visnyk.org.ua>), на якому розміщені статті з різноманітних аспектів культурно-політичного життя країни та діяльності Президента України за 2004 р.

Однак за указом Президента В. Ющенка від 19.05.2005 р. № 824/2005 газета «Президентський вісник» з 04.06.2005 р. перестала бути офіційним виданням України та була ліквідована. Так само ліквідується й інформаційно-аналітичний бюлетень «Президентський контроль». Пізніше, у 2007 р., указом № 101/2007 від 12.02.2007 р. В. Ющенко доручив Державному управлінню справами заснувати «Офіційний вісник Президента України» для публікації державною мовою: законів України; чинних міжнародних договорів, укладених від імені України; указів і розпоряджень Президента України. Чергові випуски бюлетеня виходять двічі на місяць. Усі офіційні документи, які друкуються в спецвипусках інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», набирають чинності саме з дня їх оприлюднення в цих виданнях. Перший номер «Офіційного вісника Президента України» вийшов 3 квітня 2007 р. з оприлюдненням Указу Президента України В. Ющенка «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України».

До складу другої групи джерел належать й електронні ресурси, зокрема офіційні інтернет-портали Президента України та його служб. На сьогодні електронні ресурси мають велике значення в роботі дослідників, політиків та громадських діячів. Це пояснюється оперативністю доставки офіційної інформації та можливістю ознайомлення з нею на відстані. Даний вид ресурсів є також цінним для служб, які забезпечують функціонування інституту президентства та беруть участь у вирішенні політичних і державних питань з урахуванням світового досвіду. Веб-сайт Президента (<http://www.president.gov.ua>) – це здебільшого засіб оперативного подання найновішої офіційної інформації, пов'язаної з діяльністю Президента, його служб: укази, розпорядження Президента, офіційні візити, анонси подій. Крім того, надається інформація про: діючого Президента країни (біографія, фотогалерея, перелік/тексти промов, звернень Президента до нації та парламенту, виступів, інтерв'ю, інформація про закордонні візити, конституційні підстави функціонування інституту президентства); Адміністрацію Президента; президентські резиденції. Значна увага приділяється новинам та огляду преси.

Третя група джерел містить аналітичні та інформаційні матеріали різноманітних установ та організацій, які не мають безпосереднього відношення до інституту президентства, але проводять моніторинг та аналізують діяльність президентів. Цей вид перебуває на межі між історіографією та джерелами.

Наприклад, Національний інститут стратегічних досліджень виставляє на своєму сайті (<http://www.niss.gov.ua>) аналітичні записки, які готуються співробітниками інституту. На сайті також зібрана електронна повнотекстова бібліотека збірників та монографій з актуальних проблем вищої державної влади за останні роки, а також номери журналів «Стратегічні пріоритети» (2006–2010 рр.) та «Стратегічна панорама» (2007–2009 рр.). Нещодавно сайт оновив свій інтерфейс, що дало можливість дослідникам ефективніше використовувати інформаційні ресурси веб-сторінки інституту.

Президентський фонд Л. Кучми «Україна» займається не лише корисною благодійницькою діяльністю, а й проводить науково-дослідну роботу. Так, Інститут стратегічних оцінок при фонді випускає щотижневий аналітичний моніторинг політики, світових процесів та макроекономіки «Стратегічні оцінки». Крім того, експерти інституту коментують важливі міжнародні та політичні події в Україні, дають їм оцінку та вказують на значення для країни. Ці науково-інформаційні ресурси, а також публікації экс-президента України Л. Кучми розміщені на сайті президентського фонду «Україна» (<http://www.kuchma.org.ua>).

Найпопулярнішими в цій групі джерел є електронні видання. Цей інформаційний ресурс складається з електронних копій наукових журналів, виставлених в Інтернет, інтернет-видань, які не мають друкованих аналогів, та веб-сайтів інформаційно-аналітичних, політологічних агентств, що виставляють матеріали провідних науковців, політологів, експертів.

Для дослідження інституту президентства в Україні корисними будуть такі інтернет-видання:

– Сайт *president.org.ua* (російськомовний) створений для всебічного висвітлення широкій громадськості питань, пов'язаних із президентством в Україні та світі. За рейтингом відвідування Google сайт іде одразу після офіційного інтернет-порталу Президента України. Має архів новин та статей з 2005 р. Крім висвітлення та аналізу діяльності діючого Президента України, сайт зберігає та поповнює свою базу інформацією про попередніх президентів (рубрики: біографія, команда, діяльність, інтерв'ю, «темні плями», вибір народу), а також про всі президентські вибори. Сайт порушує гострі питання стосовно діяльності Президента, на які створює дискусії на форумі порталу, а також подаються різні думки, громадські позиції в розділі «Точка зору», проводяться паралелі між діяльністю різних президентів. Для повноти інформації про кожного Президента на сайті подається фотогалерея, проводяться опитування відвідувачів з різноманітної тематики, дотичної до діяльності Президента. Напередодні чергових президентських виборів на сайті відкриваються розділи «Кандидати» та «Голосування», хоча, на жаль, у подальшому вони не архівуються.

Досить цікавим є розділ «Лист Президенту», який публікує неофіційні звернення громадян до діючого Президента, і хоча, за інформацією на сайті, усі

листи надсилаються до Секретаріату чи Адміністрації, але відповіді на жодне звернення сайт не опублікував.

– Сайт *«Президент України – народне обговорення»* (російськомовний, <http://president.com.ua>), відкрився у квітні 2004 р. Крім стрічки новин (архів якої підтримується з квітня 2004 р.), яка висвітлює важливі політичні події та ті, що пов'язані з функціонуванням інституту президентства в Україні й країнах світу, сайт активно наповнює розділ «Аналітика. Думки». У цьому розділі вміщені як цікаві аналітичні статті зі ЗМІ, так і власні напрацювання різних експертів, журналістів, політологів. Цікавим для дослідника є постійні опитування відвідувачів з актуальних проблем сьогодення, на основі яких можна говорити про настрої інтернет-користувачів щодо важливих питань функціонування інституту президентства. На середину жовтня 2010 р. їх нараховувалося 88. На сайті також є корисні посилання на інтернет-ресурси (40 посилань, розподілених за дев'ятьма категоріями), переважно на виборчу тематику.

– Сайт *«Президент. Вибори Президента України»* (російськомовний, <http://president.co.ua>), відсутня інформація про засновників та напрями діяльності проекту, але містить цікаві інформаційні та аналітичні статті (однак невідомих авторів), статистичні дані з актуальних питань державного управління.

– Сайт *«Вибори Президента України-2010, рейтинги, результати виборів»* (російськомовний, <http://vibori.in.ua>). Сайт хоча і створений для висвітлення президентських виборів-2010 р. (новини з ЦВК, інформація про важливі події, екзитполи та аналітичні статті), але продовжує ведення стрічки українських та світових новин у сфері політики та економіки. Для дослідження виборчої кампанії корисною буде інформація про кандидатів (біографії, програми, партійні новини) та їхні рейтинги, створені на основі аналізу соціологічних опитувань провідних служб України та власного опитування відвідувачів сайту.

В українському сегменті Інтернету подібних сайтів багато, особливо вони активізуються під час чергових виборів та зникають (або не підтримуються) після оголошення результатів виборчих перегонів. Ми відібрали основні, на нашу думку, і найбільш цікаві та корисні.

Четверту групу джерел становлять статистичні дані та соціологічні дослідження провідних соціологічних установ, а також дані Центральної виборчої комісії (<http://www.cvk.gov.ua>) про кандидатів у Президенти, перебіг виборчої кампанії та її результати.

Одним з найкращих сайтів із доступу до електронних ресурсів соціологічних опитувань вважається сайт Центру ім. Разумкова (<http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php>). Соціологічні дослідження Центру структуровані за темами, тому легко можна знайти необхідні матеріали, або за персоналіями, або за дефініціями. Крім того, центр публікує коментарі експертів, інтерв'ю, аналітичні статті провідних політологів та політиків

України. Корисними для дослідників інституту президентства будуть соціологічні матеріали Центру соціальних технологій (<http://www.sociopolis.com.ua>), Центру соціальних досліджень (<http://www.sofia.com.ua>),

П'яту групу джерел становлять архівні документи та матеріали. Ці документи зберігаються в архівному відділі Адміністрації Президента України, а після відповідного терміну зберігання передаються на збереження та наукове опрацювання в Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ) та до Фонду Президентів України НБУВ (ФПУ). І хоча за кількістю вони становлять значний масив документів, але за науковою складовою вони лише доповнюють загальну картину функціонування інституту президентства. У ЦДАВОВУ – це Ф. 5233 Адміністрації Президента України, Ф. 5225 Центральної виборчої комісії, Ф. 1 Верховної Ради (оп. 42). Ці документи та матеріали висвітлюють еволюцію інституту президентства в Україні, зберігаючи відбиток політичного процесу запровадження посади Президента та розвиток політичних суперечностей між законодавчою та виконавчою гілками влади за розподіл владних повноважень.

Архівні матеріали ФПУ складаються з вітальних адрес та листівок на адресу Президента України від глав держав та урядів, міжнародних та українських установ та організацій, листів громадян України до Президента України, фото-, аудіоматеріалів, грамот та дипломів почесного звання Президента, а також матеріалів президентських виборчих кампаній (агітаційні матеріали, аудіо-, відео-, фотоматеріали).

Крім того, архівні матеріали з цієї проблематики зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), які надходять від політичних партій та громадських об'єднань. Так, цікавим для дослідників президентських виборчих змагань будуть Ф. 327 Колекція документів з проведення виборів Президента України 2004 р. (помаранчева революція) та Ф. 332 Колекція агітаційних документів та інформаційно-аналітичних видань про участь політичних партій та їх представників у виборах Президента України, Верховної Ради України й місцевих органів влади.

Необхідно зазначити, що документальні ресурси, зокрема електронні, розпочав збирати й Центральний державний електронний архів України. Так, створено архівну електронну колекцію «Президентські вибори-2010», обсяг якої становить 27 од. зберігання, загалом 39.74 Гб інформації [1].

Одними з цінних, проте дещо специфічними джерелами для дослідження інституту президентства є музейні фонди. У музеях України, крім суто історичної функції, музейні експонати мають і наукову цінність. До таких належать подарунки президентам, які вони повинні передавати у Фонд Президентів України та Національний музей історії України. Ці джерела відображають історію та особливості зовнішньополітичної діяльності президентів України, а також авторитет у середині країни (подарунки від

пересічних громадян чи організацій та установ). За 15 років існування Фонд Президентів України отримав близько 1,5 тис. музейних експонатів від трьох президентів України, а Національний музей історії й того менше.

Підсумовуючи, можна зазначити, що з проблематики інституту президентства в Україні є досить репрезентативна джерельна база, яка дає можливість об'єктивно й комплексно розкрити зміст питання. Проте вона недостатньо залучена до наукового обігу. Дослідники, вивчаючи окремі аспекти функціонування інституту президентства, залучають лише частину наявних джерел. Аналіз та вивчення джерел з історії інституту президентства в Україні переконує, що у всій сукупності названі документи надають дослідникам важливу й корисну інформацію, допомагають простежити роль Президента в процесах державотворення на початку 90-х років ХХ ст., становлення та еволюцію інституту глави держави в Україні. До того ж джерельна база дослідження з проблеми організації та діяльності Президента України та його служб на зламі ХХ–ХХІ ст. перебуває на стадії формування. Це пов'язано з тим, що частина державних суб'єктів цього процесу ще не передала документи на постійне зберігання, продовжує видання мемуарної літератури.

Список використаних джерел

1. Звіт про роботу ЦДЕА України у II кварталі 2010 року [Електронний ресурс] // Центральний державний електронний архів України. – Режим доступу: http://tsdea.archives.gov.ua/ua/?page=zvit_2kv_10. – Назва з екрана.
2. *Кармазіна М. С.* Президентство: український варіант / М. С. Кармазіна. – К. : Бланк-Прес, 2007. – 365 с.
3. *Кравчук Л. М.* Одна Україна, єдиний народ: політроздуми над записами в щоденнику / Л. Кравчук. – Х. : Фоліо, 2010. – 538 с.; *Кравчук Л.* Держава і влада: досвід адміністративної реформи / Л. Кравчук – К. : Інтелект, 2001. – 190 с.
4. *Кучма Л. Д.* Зламане десятиліття / Л. Кучма. – К. : Інформаційні системи, 2010. – 559 с.; *Кучма Л. Д.* После майдана : записки президента : 2005–2006, Киев – Конча-Заспа / Л. Д. Кучма. – К. : Довіра ; М. : Время, 2008. – 688 с.
5. *Плахотнюк Н. Г.* Інститут президентства в Україні : становлення та розвиток / Н. Г. Плахотнюк, В. І. Мельниченко. – К. : Максимум, 2004. – 223 с.
6. Президент України : бібліографічний покажчик (1991–1999) / Секретаріат Верховної Ради України, Відділ інформ.-бібл. забезпечення ; Нац. парламент. б-ка. ; упоряд. Е. А. Афонін. – К., 2000. – 270 с.
7. Про інформаційно-аналітичний бюлетень «Президентський контроль» [Електронний ресурс] // Центральний державний електронний архів України. –

Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=89%2F2003-%F0%EF>. – Назва з екрана.

8. *Чернишевич О. В.* Становлення та розвиток інституту президентства в Україні (1991–2006 рр.) : історичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О. В. Чернишевич. – К., 2009. – 16 с.

9. *Чернишевич О. В.* Становлення та трансформація інституту президентства в Україні в 1990-ті роки : аналіз історіографії проблеми / О. В. Чернишевич, А. Г. Слюсаренко // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2006. – Вип. 82–83. – С. 125–128.

10. *Шатіло В. А.* Інститут президентства в системі державної влади України / В. А. Шатіло. – К., Український центр політичного менеджменту, 2004. – 159 с.

11. *Ющенко В. А.* Голос нації / В. А. Ющенко. – К. : Український клуб, 2009. – 58 с.; *Ющенко В. А.* До нації : вибрані промови / В. А. Ющенко ; упоряд. Д. Лубківський ; наук. ред. Ю. Рубан ; передм. М. Жулинський. – К. : НІСД, 2010. – 464 с.